

ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY

RÁCALMÁS

VÁROS

TELEPÜLÉSRENDEZÉSI ESZKÖZEINEK

FELÜLVIZSGÁLATÁHOZ

2019.

É P Í T É S Z E T

TT1 TANÁCSADÓ ÉS TERVEZŐ KFT.

NEMESÁNSZKY ILDIKÓ

ÉPÍTÉSZMÉRNÖK, TELEPÜLÉSRENDEZŐ TERVEZŐ

R É G É S Z E T

BATIZI ZOLTÁN

RÉGÉSZ

RÁCALMÁS, A TELEPÜLÉSRENDEZÉSI ESZKÖZÖK FELÜLVIZSGÁLATA ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG 2019. július

Rácalmás történetét többen is feldolgozták könyv alakban vagy más írásművek formájában is.

Mosonyi Mihály: Egy rácalmási a régi Rácalmásról

Hetényi István: Rácalmás története,

kiadó: magánkiadás, 1996

Szalai Árpád: Rácalmási örökségünk, természeti és épített értékeink,

kiadó: Rácalmási Városvédő és Szépítő Egyesület

Szalai Árpád és Ili blogja <http://racalmasiemlekek.blogspot.com>,

Dujmov Milán: Rácalmási szerbek története,

kiadó: Rácalmás Önkormányzata, 2014

Ezen könyvek szerzői sok éves, ha nem évtizedes munkával, levéltárakban is kutatva tárták fel a település dokumentált korszakainak (az adóösszeírások révén már a török kortól) társadalmát, gazdaságát. Több korszakból ismerjük az itt élő családok nevét, adófizetési képességüket, így a művelt területekre és a haszonállatokra vonatkozó adatokat.

A tanulmányhoz felhasználjuk a 2017-2018 években készült településképi arculati kézikönyv szövegeit és képeit, valamint támaszkodunk a településképvédelmi rendelethez elkészített értékleltárra.

Jelen tanulmány feladata az épített örökség még fellelhető elemeinek felkutatása, jellemzőinek meghatározása. A fentieket elsősorban az ismert térképek elemzésével és azoknak a képanyaggal (az elmúlt korok képeslapjai, fényképei) való összevetéssel egészítjük ki.

ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT

A TELEPÜLÉS TÖRTÉNETI LEÍRÁSA

Rácalmás Budapesttől kb. 60 km-re, a Duna jobb partján fekszik.

Területe már az őskorban is lakott hely volt.

A Duna, mint az közzismert, a Római Birodalom határa volt az első és az ötödik század között. Az Aquincumot Intercisával összekötő limes menti hadiút áthaladt a mai közigazgatási területen. A Római Birodalom gyengülése és a hun terjeszkedés következtében III. Valentinianus császár nevében Aetius patricius 433-434-ben úgy engedte át Valeriát Ruga hun nagykirálynak, hogy előtte kivonta a katonaságot és kitelepítette a lakosságot. Ezt követően, avarok, kelták, longobárdok váltották egymást.

A honfoglalás után magyar törzsek szálláshelye volt. Az első, a településre utaló írásos feljegyzés **1025**-ből származik, ekkor a királyi adománylevél arról szól, hogy Szent István a veszprémvölgyi görögkeleti apácának ajándékozza a mai közigazgatási területen lévő Szigetfőt és Tikust. *Tikus* pontos helyét nem ismerjük. A névalakból feltételezhetjük, hogy baromfit nevelő település lehetett (Tikos, Tikus = Tyúkos), és talán ugyanúgy a víziszárnyasokat neveltek, mint ahogy azt tették a Duna-parton és a szigeteken egészen a közelmúltig.

Az Almásiak itteni birtokát Almás néven először 1329-ben említik.

A tatárjárást követően IV. Béla a birtokot (véltetően csak az Almásiakét) a Zsadány nemzetségbeli Gábornak adományozza, ekkor a neve Gáborjántelek (bár egyes térképeken Gáborjántelek Dunapenteleltől délre helyezkedett el). A szigetfői révet, Tikust és a (véltetően a mai Szalki szigeten épült) pentelei monostort újra a veszprémvölgyi apácák kapják.

1538-ban kihal az Almási család. A törökök 1546-ban Fehérváron elérverezték Almás elhagyott pusztát, amit Dimitre Zselik szpáhi kapitány vett meg. 59 személy betelepül 20 elhagyott házba. Ezzel párhuzamosan, annak ellenére, hogy az a török hódoltsági területen feküdt, 1560-ban I. Ferdinánd király az almási birtokot Paksy Jánosnak és Lajosnak adományozza. A Paksy család férfiágának kihalása után nőágon a Daróczyakra szállt a falu, akik kincstár felé való tartozásaik miatt azt nem tudták megtartani. 1651-ben III. Ferdinánd a még mindig török uralom alatt szenvedő települést Farkas András Győr megyei alispánnak, és Lindvay János királyi harmincadosnak, és azok férfi és nőágbeli leszármazottainak adományozta. Mivel a falu a hódoltsági területen feküdt, Győrből kormányozták birtokukat. A falu ekkor pusztta volt, illetve egyes kutatók szerint ekkor kezdték rác paraszttal benépesíteni. Lindvay és Farkas zálogba, ill. bérbe adta a részét Szapáry Péternek. 1730-ban a Farkas és Lindvay családok megosztották a birtokon. Az ő leszármazottai a későbbi birtokosok (Farkas: Modrovich, Hattyuffy, Tallián, Boronkay, Tavasz, Matkó, Kreskay, Fiáth, Bay, Hunkár, Paczona, Lehoczky, Lindvay: Jankovich, Márkus), ők építették a kúriákat.

A XIX. században a legnagyobb földbirtokosok a Lindvay családba beházasodott Jankovichok, ekkor ők az összes birtokterület közel felét birtokolták, a többi birtok az öröklések révén elaprózódott. Nagy birtokaik ellenére a Jankovichok nem laktak Rácalmáson, kúriájukat csak nyaranta használták.

Rácok már a 14. század végétől kezdődően először kisebb számban, majd a 17. század elején, a török megszállás elmúltával és a birtokviszonyok rendeződésével egyre többen telepedtek meg a korábban magyar faluban. Almást, Tikost és Szigetfőt 1696-ban egyesítik Rác-Almás néven.

1775-ben a település lélekszáma meghaladta az ezret, ebből 34 nemes, 2 pap, 3 tanító, 7 kézműves, 2 boltos és 4 koldus, a többiek, jobbágyok, zsellérek, szolgák, és 723 nincstelen. 1785-ben a földesúr a jobbágyok között kenderföldeket osztott ki.

A reformkor kedvező lehetőséget biztosított a zsidó lakosság mozgására. 1810-ben Rácalmáson 10 fő zsidó lakost számolnak össze. Köztük van Fritz Mózes, aki ekkor az első üzletet nyitotta a településen.

1830-ban már 2248-an élnek Rácalmáson, jelentősen nőtt a kézművesek (23 fő) és a kereskedők (16 fő) száma. Átalakult a lakosság összetétele is: a 1997 római katolikus mellett már csak 180 fő görög-keleti vallású, és 73 fő izraelita vallású. 1850-ben a 2540 főből 115-en zsidók és 67-en letelepedett cigányok. Ekkor a község határának közel a fele Jankovich birtok. A többi a nemesi családok elaprózódott, sokszor gazdát cserélő kisebb gazdaság. A Pestről jött meggazdagodott zsidók is vásároltak földbirtokot (Frankl, Goldberger, Pick, utóbbiak változtatták nevüket Pais vagy Pajzsra).

Az első iskola 1745-ben kezdte meg működését, a tanítót a pápa fogadta fel, 1770-ben 30 rác gyermekkel. Kezdetben a magyar iskola a pentelei filiáléja volt, mindössze 7 fővel, 1841-ben viszont már 270 gyermek látogatja a katolikus iskolát, amely a kántorházban működik. 1847-től az izraelita imaházban, 1860-tól az evangélikus-református imaházban is folyik tanítás egy „oskola szobában”.

1874-ben épül meg az első községi iskola, mely fogadja a római katolikuson kívül a többi felekezet gyermekeit is.

1876 és 1899 között a község járási székhely, de a lakosság fő megélhetési forrása még mindig a mezőgazdaság. A határ meghatározó része szántó, kevés a rét és a legelő, még kevesebb a szőlő, gyümölcsös, kert és alig van erdő. 1877-ben Rácalmás vásártartási jogot kapott, de ezt hamar visszavonták.

Megkezdődött a falu villamosítása.

1880-ban önálló posta, 1896-ban pedig vasútállomást épült. A dunai hajómalmok öröklték a környék gabonáját¹, és a halászoknak is megélhetést biztosított a folyam. A Duna szabályozása, amely 12 évig munkát adott a helyieknek, 1898-ban kezdődött és 1910-ig tartott, még inkább elterelte a Dunát a Nagy-sziget alföldi oldalára.

¹ A hajómalmok rácalmási alkalmazására elsősorban a leírásokból következtethetünk. Ez azonban megtévesztő lehet, mert egészen a közelmúltig Kulcs Rácalmáshoz tartozott. A XVIII-XIX. századi térképeken hajómalmot (1 darabot) csak a Kulcsi partszakaszon látunk, Rácalmás hajóállomása is itt volt, hiszen a Duna főága a szigeteken kívül folyt. Hajómalmok a 3. katonai felmérés szerint a Tasi oldalon és Dunapentelénél működtek.

1898-ban adományokból épült az Öregek otthona és Kórház. Szerény körülmények között, de működött egy óvoda, és 1905-ben új iskolaépület is épült. 1906-ban 2 artézi kutat fúrtak, hogy ne a Dunáról kelljen az ivóvizet hordani.

A település fejlődésének meghatározó családja a Pajzs család. Eredeti nevén Pick Gyula zsidó családban született, 1897-ben nevét Pajzs Gyulára változtatta. 1898-ban I. Ferenc József nemesi címet adományozott Fejér Megyében végzett törvényhatósági munkájáért, rácalmási előnévvel. Rácalmási birtokain korszerű üzemeket hozott létre: minta-tehenészetet, sertéshizlaldát. Mintagazdaságában kukoricát, majd kenderet kezdett termelni. Gyermekait 1904-ben megkereszteltette. Ő és felesége 1906-ban vette fel a római katolikus vallást. 1911-ben elkészítette a Pajzs család síremlékét. Pajzs Gyula felesége Bischitz Anna, anyósa Bischitz Dávidné, az országos nőmozgalomban is jelentős szerepet játszottak és nevükhöz fűződik a Rácalmási Nőegylet megalakulása. Jelentősen hozzájárultak a Szegényház és a Kórház létrehozásához. Ifj. Pajzs Gyula (1892-1967) iskolai elvégzése után átveszi apja híres rácalmási szimentáli tehenészetének vezetését, amely vezetése alatt Európa hírévé lett. 1935-ben létesíti az Újgalambosi Kenderkikészítő és Kötélverő gyárat. A kenderfeldolgozó eleinte néhány munkásnak biztosított megélhetést, később a család ezt egy 150 főt foglalkoztató gyárrá fejlesztette

Az 1910-es népszámláláskor a települést 4208-an, más források szerint 3600-an lakták. Ettől kezdve 1950-ig a népességszám csökken, 1949-ben 3290 fő.

A két világháború közt egyre több budapesti polgár fedezte fel a kiváló természeti adottságokkal rendelkező települést, sorra épültek a nyaralók Rácalmásra elsősorban az akkor még a községhez tartozó Kulcsra, amelynek saját hajóállomása is volt. Nyaranta élénk társasági élet zajlott a fővárosi középpolgárság – írók, művészek, tanárok – nyaralóiban.

A világháborúban és az azt követő szovjet megszállás következtében megszűnt az a polgári réteg (zsidóság és földbirtokosok), ami Rácalmásra a fejlődés előmozdítója volt. A kúriákat államosították. Néhány kúria gyermekotthon, a Jankovich kúria a bábolnai állami gazdaság helyi központja, Rózsamajor TSZ központ lett. Hangos és Újgalambos a Pálhalmi rabgazdaság kezelésébe került.

A II. világháborút követően, 1950-től kezdték építeni Dunapentele-Sztálinvárost, a mai Dunaújvárost. A lakosság zöme a közeli városba kényszerült, és a dunaújvárosi fejlődés ellenére 1970 és 1980 között tovább fogyatkozott.

Az 1980-as évek végén, a '90-es évek elejétől egyre többen költöztek-költöznek ki Dunaújvárosból Rácalmásra a szép táji környezet, a csend, a jó levegő és a kiváló infrastruktúra miatt. Mostanra már nemcsak az újabb településrészek, hanem a löszpart-stabilizációs munkálatok befejeződésével az Ófalu is újra várja az építési vágyókat.

Rácalmás 2009. július 1. óta város.

A TÖRTÉNETI TELEPÜLÉS- ÉS TÁJSZERKEZET ALAKULÁSA

A táj alakulása

A táj és településszerkezet alakulását a <https://mapire.eu> honlapon közzétett katonai és kataszteri, valamint a MEPAR böngészőn alaptérképként használt 1980-as évekbeli katonai térkép alapján vizsgáljuk.

Az **első katonai felmérésen** (1780-1784 között) látható, hogy az akkor pár utcás Rácalmás a lakott terület körüli mai zártkerti területeket már szőlőként művelték. A külterületet döntően szántónak használták, de ebben az időben viszonylag nagy területet foglaltak el a gyepterületek is, elsősorban a mai Szlatinán (ami maga is szikes rétet, legelőt jelent) és a mai Martinász telep területén, valamint a Szélescsapás út melletti sík területeken. Csupán a Nagy-szigeten volt összefüggő erdőterület.

A mai 6. sz. főút ekkor már (az ismert lelőhelyek alapján feltételezhetjük, hogy a római kor óta folyamatosan) megközelítőleg a mai nyomvonalon haladt.

Rácalmás az első katonai felmérésen

A második katonai felmérésen (1806–1869 között) jól látható, a település terjeszkedése. A szőlő (a Duzloki és a Szigetfiai szőlők) és gyümölcsös területek nagysága nem változott, a Kulcs település felé lévő gyepterületeket ebben a korban viszont szántóterületként használtak. Ezen a térképen a külterületen megjelent több majorság, illetve pusztája:

- a Jankovich pusztája, a későbbi Galambos
- a Szatinai major,
- a Rózsa major, ekkor belső Lehoczky major néven,

továbbá megjelennek a kisebb vízfolyások menti víztározók, illetve mocsaras területek.

Rácalmás a második katonai felmérésen

A második katonai felmérés és a mai térképek szuperponálásával egyértelműen megállapítható, hogy a mai úthálózat alapjai a reformkorra kialakultak. Ilyen utak

- a 62. sz. főút
- a Fő utca, ami ekkor szinte nyílegyenesen Perkátára vezetett
- az Állomás utca – Petőfi Sándor utca – Tóth Árpád utca nyomvonal, ami a Jankovich Puszta mellett elhaladva elérte a 62. sz. főutat
- a Venyimi út
- az Adonyi utca
- a Kulcsi út
- a belterületi utak közül Szigetfő és Ófalu szinte összes utcája, a kis közőkkel és a Fő térrel együtt, ideértve ennek térfalait, a Tolsztoj utcát is, a kisebb utcák közül a Helyes Imre utca, az Arany János utca, a Barinai út és a Patak utca,

zártkerti utcák közül északon a Pacsirta utca, délen pl. a Gelicshegyi utca. A Szigetfiai szőlők határa az Orgona utca volt.

Ezen a térképen állapíthatjuk meg, hogy a 6. sz. főút déli szakasza a maival teljesen megegyező nyomvonalon haladt, míg északon a mai Rózsamajori útn, majd a településhatártól északra, egészen Adonyig, a mai autópályáén. Meglévő út volt ekkor, a XIX. század első felében a mai autópálya-csomópont levezető útja és folytatása, a kulcsi településhatáron haladó Família út.

A második katonai felmérésen a mai vízrajzi viszonyokat illetően is levonhatunk következtetéseket.

Jól láthatóak a horhosok, kutak, vízfolyások, átereszek.

- kék kör: ma is meglévő híd a névtelen vízfolyáson, mai viszonyok között a jelentősége megszűnt,
- piros kör: a mai belterület északi oldalán húzódó mélyedést hidalhatta át, a vízvezetés ezen a részen a mai napig nem megoldott, a belterület védelmében a vízrendezés tervei elkészültek
- lila kör: a mai Millennium-parki tó születése érhető tetten, ekkoriban bányagödör lehetett
- zöld kör: a mai, a földhivatali nyilvántartási térképen nádasként megjelenő vizenyős terület helyén ekkor gémeskút állt, minden bizonnyal itt itatták a környező legelők állatait.

A mai rendezetlen állapot miatt külön figyelmet kell szentelnünk a ma névtelen ároknak hívott, ezen a térképen Kendervölgynek nevezett vízfolyásnak. A vízfolyás eredete a mai Hankook gumigyár észak-keleti sarkánál, kerítésen kívül, kijelölt ipari területen van, jelenleg vizes élőhely. Mind a forrásnak, mind a vízfolyásnak és környezetüknek természetes állapotban való megőrzése fontos lenne.

A térképen jelzik a Szentkúti kápolnát és keresztet, amiket a későbbi korok fényképeken, képeslapokon is megjelenítettek, de mára nyomtalanul eltűntek (a képeslapok 1903-as keltezésűek, de még az 1941-es térképen is szerepelnek).

A **harmadik katonai felmérés** (1872-1884 között) térképén látható, hogy a gyepterületek még nagyobb része szántóvá alakult. A lakott terület nagyságrendileg nem növekedett. A külterületi majorok megmaradtak, a Jankovich majort ekkor már Galambos pusztaként tartják számon és megépül Hangospusztá.

A Duzlok dűlő alatti Duna-part feltöltődött.

Mind a 2., mind a 3. katonai felmérésen látjuk, hogy hajómalmok nem Rácalmásra, hanem a jobbparti oldalon voltak.

Az országút (a mai 6-os út) és a mai Fő utca csomópontjában a második katonai térképen WH. jelöléssel fogadót ábrázoltak, ezen a 3. katonai felmérési térképen már megnevezett Csillag csárda. A csárda helyét ma a földhivatali nyilvántartás őrzi, a telke

belterület. A két út csomópontjában, ami a 6-os út és a vasút átépülése miatt elmozdult, ma az Animo fogadó áll.

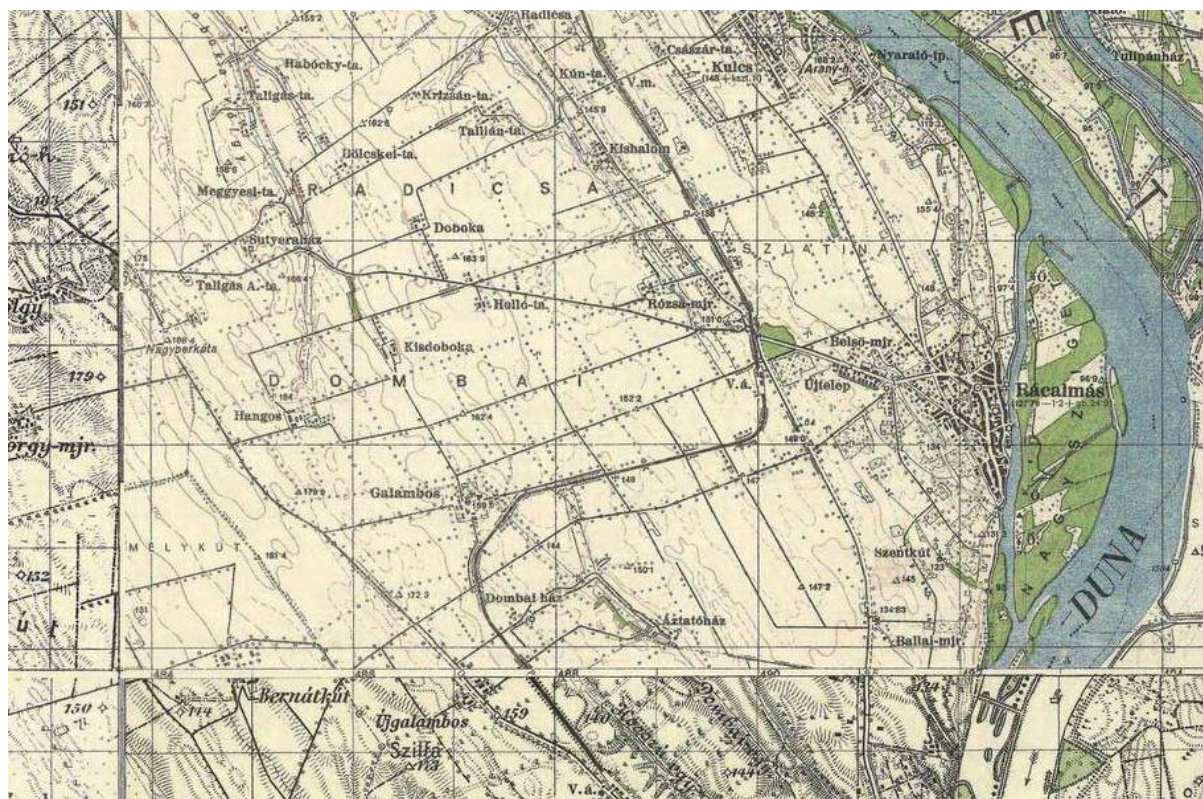

Rácalmás a harmadik katonai felmérésen

1896-ban kiépült Pusztaszabolcs-Paks vasútvonalon a település vasútállomást kapott.

A következő felmérések a geodéziai módszerek fejlődésének köszönhetően már sokkal könnyebben vethetők össze a mai térképekkel. Az 1941-es katonai felmérésen látható, hogy a település kismértékben növekedett. A külterületen újabb tanyákat találunk. A Nagy-szigeten megjelent a vízi szárnyasok tenyésztése. A térképen a gyepterületek újabb visszaszorulása látható.

A Nagy-szigeteten jól nyomon követhetőek az ökológiai folyamatok. A sziget területe az első katonai felméréshez képest folyamatosan növekedett, köszönhetően a Duna XIX. század végi szabályozásának és a hordaléklerakásainak. A Rácalmási-Duna ága folyamatosan keskenyedik, az időközben megjelenő kis szigetek pedig a nagy szigethez kapcsolódnak.

Rácalmás a negyedik katonai felmérésen

A XX. századig a település sűrűsödött, de a beépített része nem nőtt számottevően, továbbra is az Ófalu és Szigetfő területén belül fejlődött.

A XX. század első felében megkezdődött a Fő utca, –ami a keleti szakaszán a beépült részeket kötötte össze az országgal–, beépítése.

A 2. világháborút követően Rácalmás még mindig alapvetően agrártelepülés volt, a korábbi nyaraló polgárok és a kúriákat birtokló középnemesség, valamint a zsidó kereskedőréteg eltűntek. Az értékeesebb épületállományt és a nagy majorokat államosították.

RÁCALMÁS ARCULATA A MÚLTBAN

A Kossuth Lajos utcában állt az 1746-ban épült római katolikus templom. Körülötte alakult ki a XIX. században a városias jellegű központ, itt épült az iskola és a nagyobb boltok, majd a posta.

A régi képeslapok egy mára eltűnt világot mutatnak. A városias megjelenésű Kossuth Lajos utcában több épület, köztük a templom, 1962-ben a partfal csúszásakor sérült meg, ezt követően lebontották őket.

A korábban zársorú, városias arculat eltűnt, a megsemmisült épületeket soha nem építették vissza, helyüket falusias beépítés váltotta fel.

Az 1880-as kataszteri térképen már a mai telekosztással közel azonos telekstruktúra olvasható.

A pontos térképezésnek köszönhetően egyértelműen megállapítható, hogy **az épületállomány ma kisebb volumenű és falusiasabb, mint 140 éve volt.**

RÁCZALMÁS, A TELEPÜLÉSRENDEZÉSI ESZKÖZÖK FELÜLVIZSGÁLATA
ÖRÖKSÉGVÉDELMI HATÁSTANULMÁNY
ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG
2019. JÚLIUS

Az eltűnt világ képei:

A Tallián kúria

A községi Szegény- és Kórház a volt tanácsháza helyén

A római katolikus templom és a részben még ma is álló községi iskola

Falusias utcarészlet és a Duna-part

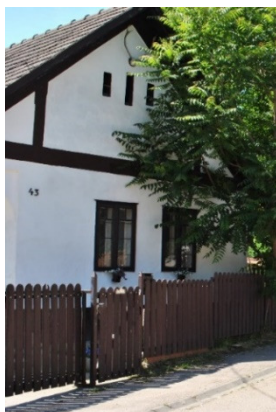

Szerencsére egységében maradt ránk a Szentháromság-téri beépítés, és néhány XVIII., XIX. századi épület másutt is.

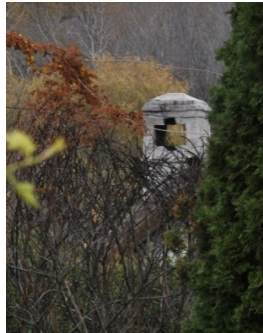

A hajdani központtól távolodva egyre inkább az oromfalas, tornácos épületek uralják az utcaképet.

A Duna felé közeledve fel-fel bukkannak a halászok a parasztokénál kisebb lakóházai. Ezeken a házakon a tornác igen keskeny, oromfaluk egyablakos.

Szigetfő régi kúriái között néhány önkormányzati épületként, felújítva, közfunkcióval megtöltve él tovább, ilyenek:

- az iskola
- az óvoda,
- a könyvtár,
- a polgármesteri hivatal.

könyvtár

polgármesteri hivatal

A magántulajdonban álló nagyobb régi épületeket az utóbbi néhány évben elbontották.

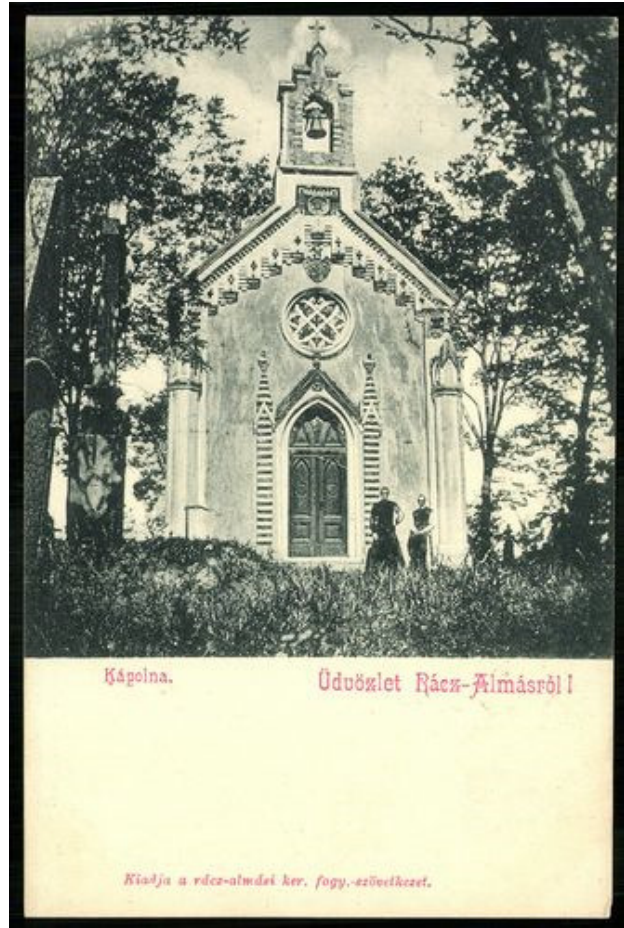

2011-ben még állt a Belső major utolsó épülete

a volt un. sörház, Wetzel kúria

Kulturális örökségünk részei a temetők. A nagy, római katolikus temető építményei őrzik a neves rácalmási nemesi családok (pl. Jankovich, Bay, Pajzs) emlékét. A síremlékek méretüknél és építészeti minőségüknél fogva is lenyűgözőek.

ÉPÍTETT ÖRÖKSÉG VÉDETT ELEMEI

A települési értéktár a településképi rendelethez 2017-ben elkészült.

Világörökségi, és a világörökségi várományos helyszínek és területek

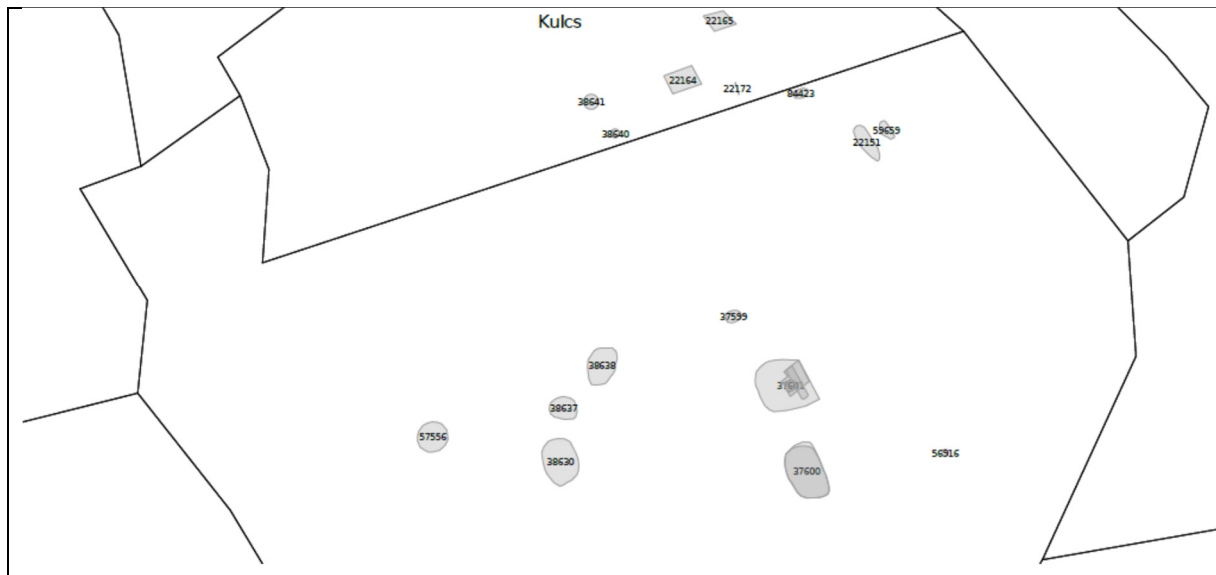
Rácalmás a világörökség-várományos Limes területen fekszik.

Mai ismereteink szerint a két védett lelőhelyen nincsen helyben bemutatható emlék.

A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyek és a nyilvántartott régészeti lelőhelyek

A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket és a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket az örökségvédelmi hatástanulmány régészeti munkarésze tartalmazza.

A 2018. júniusi adatszolgáltatás térképes melléklete:

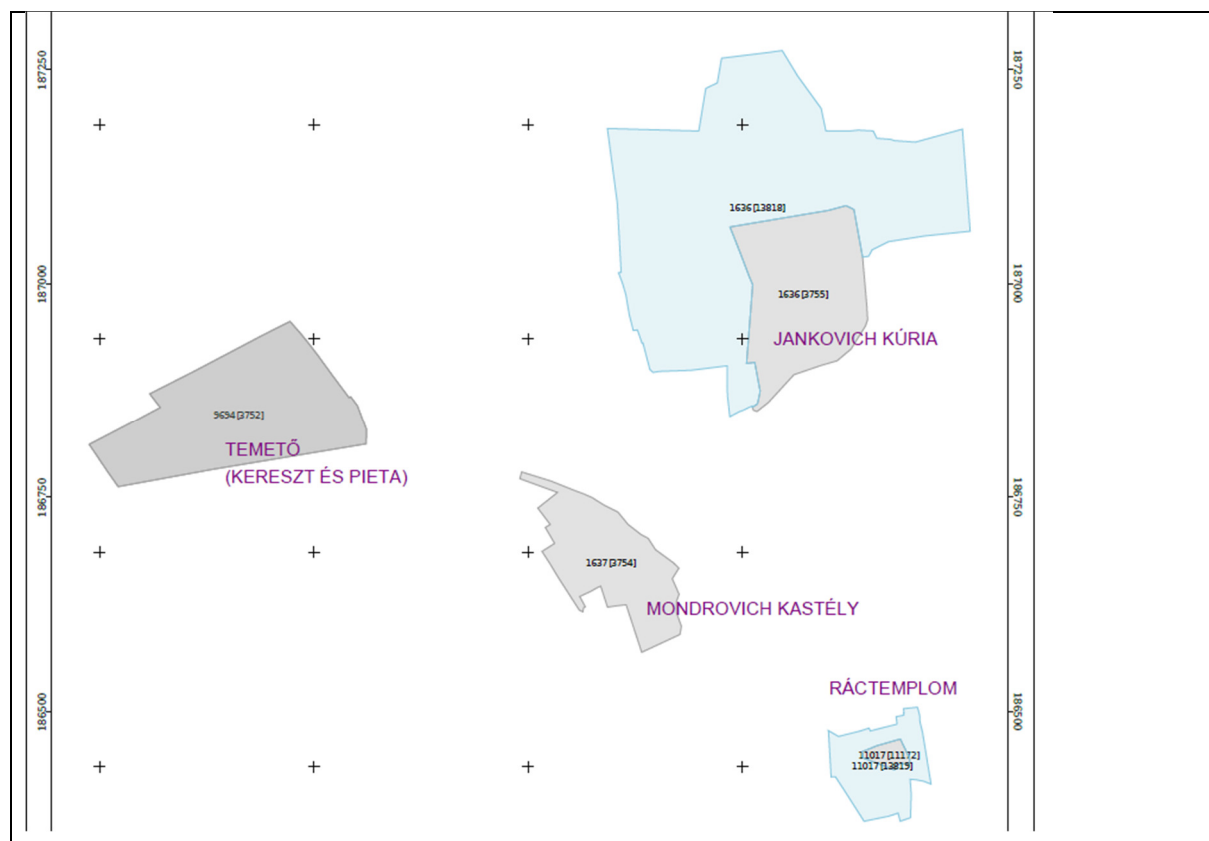
Műemlékek

törzsszám	azonosító	cím	név	védelem	bírság-kategória
1636	3755	Kiss Ernő utca 5-7.	Jankovich-kúria	Műemlék	II.
1637	3754	Bay tér 17.	Modrovich-kastély	általános műemléki védelem	III.
9694	3752	Temető	Pieta-szobor	Műemlék	II.
9695	3753	Temető	Temetőkereszt	általános műemléki védelem	III.
11017	11172	Kiss Ernő utca	Görögkeleti szerb templom	Műemlék	II.

Műemléki környezetek

törzsszám	azonosító	műemlék	műemléki környezet jellege
1636	13818	Jankovich-kúria	Kijelölt műemléki környezet
11017	13819	Krisztus mennybemenetele Szerb ortodox templom	Kijelölt műemléki környezet
9694	22293	Pieta-szobor	Ex-lege műemléki környezet

A 2018. júniusi műemléki adatszolgáltatás térképes melléklete:

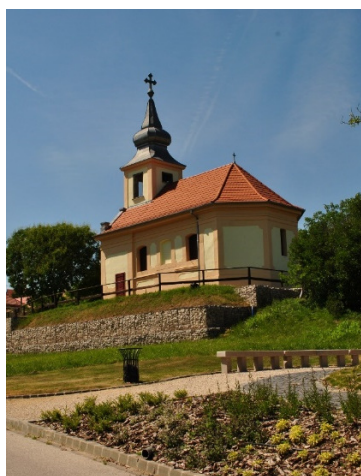
Rácalmás műemlékei**A JANKOVICH KÚRIA**

1756-ban épített, barokk nemesi kúria. Részben átalakították és bővítették 1798 és 1801 között. A földbirtokos Jankovich család nyári lakhelyéül szolgált. A műemlék épületet a rácalmási önkormányzat 2006-ban újíttotta fel.

RÁCTEMLŐM

(Görögkeleti szerb templom)

1773-ban épült egyhajós, homlokzati tornyos barokk épület, a hatszög három oldalával záródó szentélyel. Felújított, a környezete rendezett.

MODROVICH-BAY KÚRIA

A kúria 1840 körül épült, későklasszicista vonásai például a két pillér és oszlop által tartott timpanonos portikusok elől és az épület hátulján.

A 3 osztatú ablakok vélhetően nem az eredetiek, de az 1903-ra datált képeslapon már ezek vannak az épületen. A magántulajdonban lévő kúria pompás külseje kitűnő fekvéssel párosul; a kúriából nyíló látvány a Dunával és a Duna-Tisza közével páratlan élményt nyújt. Az épületet körbe ölelő kert főúri hangulatot áraszt.

PIETA SZOBOR

Temető szélén, a templom előtt ívelt talapzaton lévő Piéta-szobor.

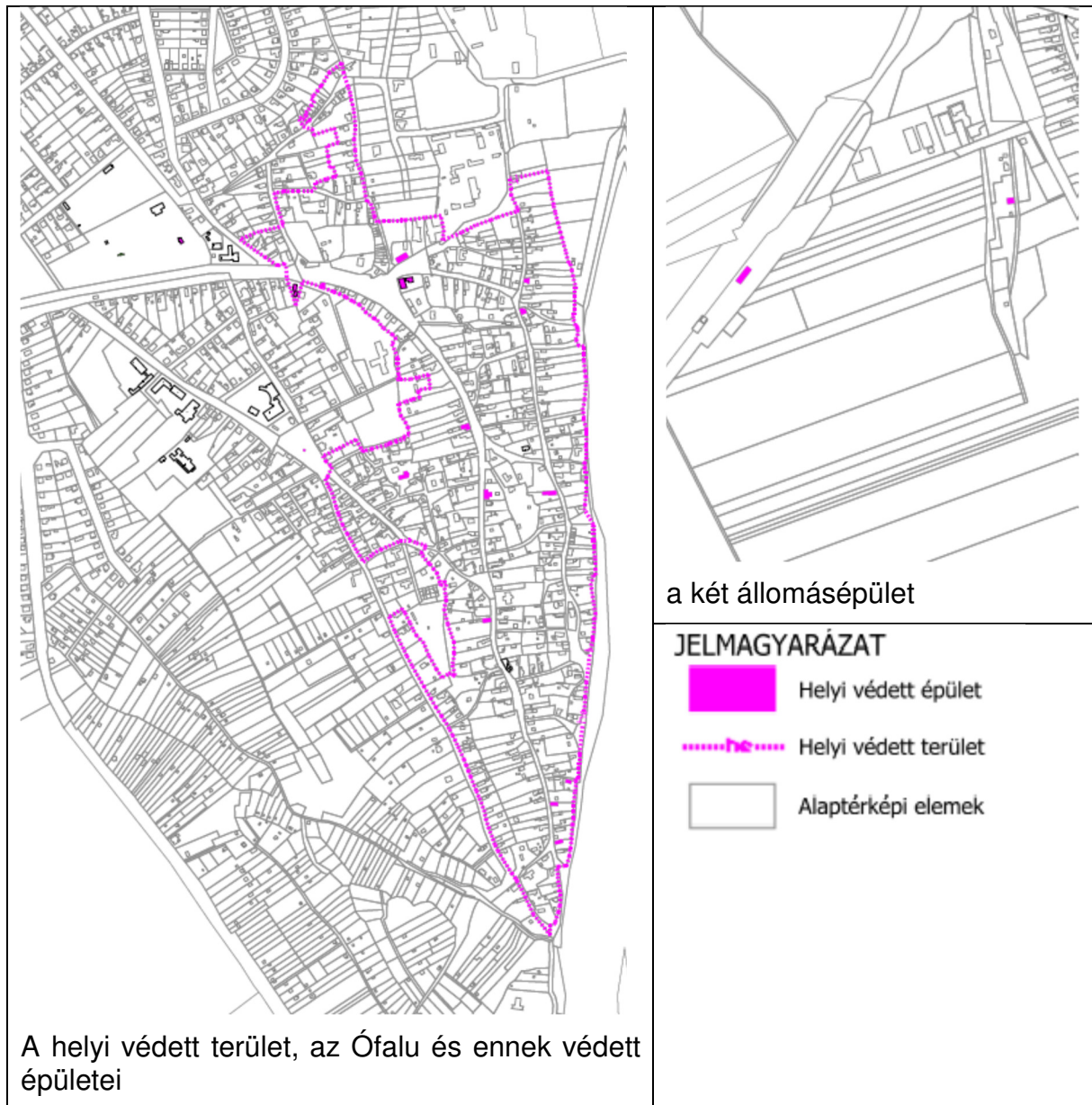
TEMETŐKERESZT, 1800

A temető legmagasabb részén, a Jankovich temetőkápolna előtt szabadon álló kőkereszt a megfeszített Jézus alakjával.

Helyi védelem

Helyi védett terület és épületek térképen:

A helyi védelem célja „a település szempontjából hagyományt őrző, az ott élt és élő emberek, közösségek munkáját és kultúráját tükröző sajátos megjelenésű, a településképet meghatározó építészeti és táji érték védelme.”

A településkép védelméről szóló 8/2018.(III.28.) önkormányzati rendelet lehatárolja az Ófalu és Szigetfő hagyományosan kialakult szerkezetét, mint helyi védett terület.

Rácálmás kialakult szerkezetét alapvetően határozzák meg a természeti-domborzati adottságok, így a löszplató, a patakvölgyek és a szikes, vízállásos területek és természetsszerűleg a Duna és a szigetek.

Rácálmás szerkezete szerves fejlődés eredményeképpen jött létre. Az Ófalu ma is az a halmazos szerkezetű településrész, amely a török pusztítást követően a

leghamarabb települt újra. Az Ófaluval párhuzamosan alakult ki egy másik, az előzőtől a domborzat miatt is elkülönülő, a korábban önálló Szigetfő településrész.

Rácalmáshoz hozzátartoztak a kúriák és a virágzó majorságok.

Ófalu

Az Ófalu szerkezete legkésőbb a XVIII. században már kialakult, de annyira következik a domborzati és vízrajzi adottságaiból, hogy könnyen lehet, hogy a mai elemeknek akár már a középkorban is lehettek gyökerei. Természetes az is, hogy a Dunán érkezett rácok is itt, a Dunához közel települtek meg, először dokumentáltan a megüresedett házakba beköltözve, és egyrészt, mert érthettek a halászhathoz, másrészt, mert a Duna a viharos századok alatt menekülési utat is jelenhetett. Az Ófalut keleti irányból a Duna, nyugati irányból a löszfal határolja, két hosszú utcája a löszfalon hosszú szakaszon egyetlen szélesebb átjárást engedő bevágásától, a mai Szentháromság tértől vezet le viszonylag enyhe lejtéssel a Dunához. A két utcát kis közők kötik össze, amelyek szűkös, meredekebb átjárókat képeznek a löszfal teteje és a Duna között.

A falu első főutójára, a mai Kossuth Lajos utcára települtek a templomok és az iskola, és hagyományosan itt bonyolódott a kereskedelem és a legkülönbözőbb gazdasági tevékenységek. A lakosságszám növekedésével az új utcák is ehhez a szerkezethez kapcsolódtak, szabálytalan, a domborzatot követő utcahálózattal.

Mára sajnos az utca jellegzetességeiből kevés maradt fenn, (néhány mementóként megmaradt épülettől eltekintve) nyoma sincs a gazdag, zárt sorú beépítésű

polgárházaknak, az Ófalu mindenféle központi szerepét elveszítette. A hagyományos utca és telekszerkezet mégis őriz annyit a múltból, hogy hozzá tartozzon a rácalmási identitáshoz és érdekes lehessen az ide látogatóknak.

Szigetfő

Szigetfő az Ófaluhoz hasonlóan már az első ismert térképen is megtalálható. A löszplató felső, de a Dunához közeli részén alakult ki a Szigetfő utca, amely mentén, a Barina patak felé lejtő domboldalon épültek meg az első kúriák. Az utca szintén lefut a Duna-partra, miután egyesül az ófalui Kossuth Lajos utcával (a közös szakasz neve Bajcsy-Zsilinszky). Szigetfő magasabban fekvő részének szerkezete ősi, de a beépítés módja annyira megváltozott, hogy már nem volt védelemre érdemes. Védett az alsó, Dunához közeli része.

A kúriák telkei és épületei jóval nagyobbak voltak, mint az Ófalu paraszti udvarai, az épületek szabadon álltak, és a gazdagabbakat díszkert övezte.

Mára itt épültek meg a város közintézményei, a legtöbb esetben a régi kúriák megújításával, bővítésével.

Helyi védett épületek

A településképi védelméről szóló 8/2018.(III.28.) önkormányzati rendelet meghatározza a védett épületek körét.

„melléklet a 8/2018.(III.28.) önkormányzati rendelethez

helyi védett épületek jegyzéke”

A	B	C	D
építmény neve	hrsz	cím	védett rész
plébánia	202/3	Szentháromság tér 13.	egész épület
Sirmer ház	241	Kiss E. u. 32.	utcai homlokzat és tornác, a tömeg a tornác hosszában
Steiner ház	247	Kiss E. u. 36.	oromzat formája, nyílászárója, vakolatarchitektúrája, az épület tömege
Katolikus Kör	297	Szentháromság tér 11/1	egész épület tömege, utcai homlokzat, nyílászárók
lakóház	363	Kiss Ernő u. 43.	utcai homlokzat és tömeg, tornác
Rosensweig Izidor háza	370	Kossuth L. u. 32.	egész épület és kapu, a hátsókert felé bővíthető
Tájház	440	Vessző köz	egész épület
halászház és verem	444	Bajcsy-Zsilinszky u. 34.	egész épület és verem, homlokzatképzés
Békési Pál nyaralója	448	Bajcsy-Zs. u. 56.	egész épület
Evangélikus-református templom		Bay tér Széchenyi tér	az épület tömege, homlokzatai, színezése
Cigány palota	573	Béke köz 19.	homlokzat, tömeg
lakóház	518	Bajcsy-Zsilinszky 7.	utcai homlokzat, vakolatarchitektúra, tornác, a tömeg a tornác hosszában
régi patika	628	Kossuth L. u. 17.	az épület tömege, utcai homlokzata
„almaház”, volt cukrászda	652	Szentháromság tér 1.	egész épület, kiemelten a tömege, utcai homlokzat minden eleme
’Trafik’	690	Fő tér	egész épület
Jankovich kápolna	1576/1	a nagy temető területén	egész épület
Pajzs család síremléke	1576/1	a nagy temető területén	egész építmény
régi vasútállomás	080/6	Gesztenye sor	egész épület
„új” vasútállomás	089/3	Állomás u.	egész épület

A TERVEZETT VÁLTOZÁSOK HATÁSA AZ ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGRE

A védett terület vonatkozásában a Helyi építési szabályzat tartalmaz olyan elemeket, amelyek a szerkezet és a morfológia megőrzését szolgálják, elsősorban

- a telekalakításokra vonatkozó szabályokkal,
- valamint az építési övezetek beépítési módjának és épületmagasságának megválasztásával.

Az építési övezetek beépítési határértékei a hatályos szabályzathoz képest alapvetően nem változnak.

A tervezett településszerkezeti tervben az Ófalu falusias lakóterület. Néhány, jellemzően önkormányzati vagy egyházi tulajdonú telek településközponti területfelhasználású, vagy arra változik. Ezeknek a felhasználása inkább intézményi jellegű lesz, mint kereskedelmi vagy szolgáltató. Kisebb, a lakossági és idegenforgalmi igényeket kiszolgáló üzletek, vendéglátó egységek vagy szálláshely kialakítása a falusias lakó övezetben is lehetséges.

A Szigetfő településrész védett déli területe, amely már nagyon hasonló szerkezetű, mint az Ófalu, szintén falusias lakó területfelhasználású.

A tervezett változtatások a régi vasútállomás környékén kifejezetten az épület védelmét szolgálják azzal, hogy a tervezett változtatás (új gazdasági terület) következtében a telek más részein lehet megépíteni a terület rendeltetésének megfelelő gazdasági épületeket.

A műemlék Ráctemplom környezetében a már megépített közpark területe a településrendezési eszközökben is vegyesből közparkra változott, a szomszédos lakóházé falusias lakóra.

A hagyományos nyeregtetős-oromfalas kialakítást támogatja az, hogy oromfalak alkalmazásakor kedvezmény érvényesíthető az épületmagasságokra vonatkozóan.

Örökségvédelmi hatástanulmány

Régészeti szakterületi munkarész

Rácalmás településrendezési eszközeihez

Készítette: Batizi Zoltán

Bevezetés

Az örökségvédelmi hatástanulmány a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI. 8.) kormányrendeletnek és a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) kormányrendeletnek megfelelően a településfejlesztési koncepcióhoz készül.

A hatástanulmány szerkezetét és tartalmát a 2001. évi LXIV. törvény 85/A. § (1) és a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet 83. § (2) bekezdése, illetve utóbbi 14. sz. melléklete határozza meg.

Jelen munkát a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. alapján szerzői jogi védelem illeti meg. A közölt adatok szerződéstől eltérő célra való felhasználása, régészeti lelőhelyre vonatkozó adatok nyilvánosságra hozása vagy továbbadása csak a szerző engedélyével, a régészeti lelőhely és a műemléki érték nyilvántartásának és védetté nyilvánításának, valamint a régészeti lelőhely és a lelet megtalálójának anyagi elismerésének részletes szabályairól szóló 13/2015. (III. 11.) MvM. rendelet, valamint a muzeális intézményekben folytatható kutatásról szóló 47/2001. (III. 27.) kormányrendelet szabályai szerint történhet.

A hatástanulmány a rendezési tervhez változtatás nélkül, külön alfejezetként csatolandó.

A vizsgálatnál figyelembe vett, a kulturális örökség régészeti vonatkozásait érintő speciális törvények és rendeletek:

- 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről – amely a földvárak és halmok (temetkezési helyek) védelméről rendelkezik (23. §),
- 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről,
- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről,
- 2001. évi LXIV. törvény a Kulturális örökség védelméről (a továbbiakban: Kötv.),
- 2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól – az örökségvédelmi hatóság hatósági eljárásait ez alapján végzi,
- 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartó rendszerről – különösen az alábbi szabálysértésnek minősülő cselekmények: lopás, jogtalan elsajátítás, orgazdaság, szándékos rongálás ötvenezer forintot meg nem haladó értékre – 177. § (3) bekezdése szerinti minősített esetei,
- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről – különösen az alábbi bűncselekmények:
 - műemlék vagy védett kulturális javak megrongálása – 357. §,
 - lopás – 370. § (3) bekezdés bb) pontja,
 - rongálás – 371. § (3) bekezdés ba) pontja és (4) bekezdés b) pontja,
 - jogtalan elsajátítás – 378. § (2) bekezdése,
 - orgazdaság – 379. § (3) bekezdés b) pontja szerinti minősített esetei,
- 149/2000. (VIII. 31.) kormányrendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és az Európa Tanács tagállamai között 1992. január 16-án kelt, Vallettában aláírt, a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről,
- 47/2001. (III. 27.) kormányrendelet a muzeális intézményekben folytatható kutatásról,
- 191/2001. (X. 18.) kormányrendelet az örökségvédelmi bírságról,

- 314/2012. (XI. 8.) kormányrendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről,
- 13/2015. (III. 11.) MvM rendelet a régészeti lelőhely és a műemléki érték nyilvántartásának és védetté nyilvánításának, valamint a régészeti lelőhely és a lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályairól,
- 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról.

Fogalmi meghatározások

A régészeti elemek vizsgálatát a kulturális örökség védelméről hozott 2001. évi LXIV. törvényben (a továbbiakban: Kötv.) meghatározott – és így a hatástanulmányban alkalmazott – alábbi fogalmi meghatározások alapján végeztük el.

Fenntartható használat (Kötv. 7. § 4.): a védett kulturális örökség olyan módon történő használata – ideértve a kármegelőző és kárcsökkentő tevékenységeket is –, amely nem haladja meg a szakmailag indokolt mértéket és nem vezet az örökség elemeinek állapotromlásához, így biztosított fennmaradásuk a jelen és jövő nemzedékek számára.

Előzetes régészeti dokumentáció (Kötv. 7. § 3): valamely terület régészeti érintettségének tisztázására, a régészeti örökség elemeire vonatkozó ismeretek (különösen a lelőhely jellegének, korának, kiterjedésének és intenzitásának) megszerzésére és pontosítására szolgáló, valamint az ebből következően elvégzendő régészeti feladatellátás formájának, idő- és költségvonzatainak meghatározásához hozzájáruló, az ismert adatok és források feldolgozásával, a lelőhely állapotában maradandó változással nem járó műszeres lelőhely-, illetve leletfelderítés, terepbejárás és próbafeltárás alkalmazásával készült dokumentum.

Gyűjtemény (Kötv. 7. § 6.): a gyűjtői tevékenység eredményeként létrejött, ritkaságából vagy jellegéből adódóan különös jelentőséggel bíró javak összessége, amelynek egységességében megnyilvánuló kulturális értéke meghaladja egyes darabjainak együttes értékét.

Kulturális örökség elemei (Kötv. 7. § 11.): a régészeti örökség, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei, a műemléki értékek, valamint a kulturális javak.

Nagyberuházás (Kötv. 7. § 20.): az alábbi, földmunkával járó beruházás:

- a bruttó 500 millió forintos értékhatárt meghaladó teljes bekerülési költségű beruházás,
- b)
- c) a Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt. által kezelt beruházás,
- d) a védmű-, töltés- és a 2500 hektár alapterületet meghaladó árapasztó- vagy árapasztó tározó-építés, vagy
- e) azon közérdekű célú beruházás, amelynek megvalósítása érdekében a kisajátításról szóló törvény szerint kisajátítást végeztek.

Nyilvántartott régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 23.): a közhiteles nyilvántartásba vett, e törvény alapján általános védelem alatt álló régészeti lelőhely.

Megelőző feltárás (Kötv. 7. § 13.): írásbeli szerződés alapján, tudományos módszerrel végzett régészeti feladatellátás (régészeti megfigyelés, próbafeltárás, teljes területű feltárás), amely a földmunkával járó beavatkozások, fejlesztések, beruházások által érintett, nyilvántartott régészeti lelőhelyek feltárására irányul.

Mentő feltárás (Kötv. 7. § 14.): régészeti emlék vagy lelet régészeti feltáráson kívüli, váratlan előkerülése során alkalmazandó, a közvetlenül érintett elemek szakszerű megmentésére irányuló azonnali beavatkozás.

Régészeti emlék (Kötv. 7. § 28.): a régészeti örökség ingatlaneleme.

Régészeti érdekű terület (Kötv. 7. § 29.): valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető.

Régészeti feladatellátás (Kötv. 7. § 29a.): A földmunkával járó beavatkozás, fejlesztés, beruházás esetén feltárással jogosult által végzett lelőhely-felderítés és megelőző jellegű, közfeladatként állami vagy önkormányzati fenntartású intézmény által végzett örökségvédelmi tevékenység, melynek szaktevékenységi része a feltárásvégzés, a feltárási dokumentálása, a régésztechnikai feladatellátás, a leletek elsődleges feldolgozása Járulékos része a régészeti bontómunka.

Régészeti feltárás (Kötv. 7. § 30.): tudományos módszerrel végzett tevékenység (régészeti megfigyelés, terepbejárás, próbafeltárás, megelőző feltárás, mentő feltárás, tervásatás, műszeres lelet- és lelőhely-felderítés, beleértve a fémkereső műszer használatát), amelynek célja a régészeti örökség elemeinek felkutatása.

Régészeti korú tárgy (Kötv. 7. § 32.): bizonyítottan gyűjteményben fennmaradt, a kulturális javak körébe tartozó, 1711 előtt keletkezett tárgy.

Régészeti lelet (Kötv. 7. § 33.): a régészeti örökség érzékelt, felfedezett, feltárt – jellegénél fogva – ingó eleme, függetlenül attól, hogy eredeti helyéről, összefüggéseiből, állapotából elmozdult, elmozdították-e vagy sem. Nem minősülnek régészeti leletnek a régészeti korú tárgyak.

Régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 35.): földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben találhatók.

Régészeti megfigyelés (Kötv. 7. § 36.): a beruházás földmunkájának régész által a helyszínen történő folyamatos figyelemmel kísérése, szükség esetén a régészeti bontómunka elvégzése és dokumentálása.

Régészeti örökség (Kötv. 7. § 37.): az emberi létnek a föld felszínén, a föld vagy a vizek felszíne alatt és a természetes vagy mesterséges üregekben 1711 előtt keletkezett érzékelhető nyoma, amely segít megismerni az egyetemes kultúrát, az emberiség történetét, kapcsolatát környezetével, valamint hozzájárul az ország területén élt népek és a nemzet történelmének rekonstrukciójához, igazolja, bemutatja, alátámasztja népünk eredetét és fejlődését, továbbá amellyel kapcsolatos információszerezés fő forrásai a feltárás és egyéb kutatási módszerek.

Régészeti védőövezet (Kötv. 7. § 38.): a védetté nyilvánított régészeti lelőhely környezete, amely biztosítja annak fenntarthatóságát, megközelíthetőségét, tájképi védelmét.

Teljes felületű feltárás (Kötv. 7. § 40.): nyilvántartott régészeti lelőhelyen a régészeti örökség elemeinek a földmunkával érintett terület teljes egészén történő feltárási munkája.

Terepbejárás (Kötv. 7. § 41.): minden olyan felszínen végzett kutatás, adatgyűjtés és kiértékelő dokumentálás, amely a régészeti örökség nem ismert elemének felfedezésére vagy a régészeti lelőhely állapotának ellenőrzésére, illetve azonosítására irányul, függetlenül attól, hogy együtt jár-e a leletek összegyűjtésével vagy sem.

Tervásatás (Kötv. 7. § 42.): tudományos célból végzett, tudományos szempontok alapján előre tervezett régészeti feltárás.

Történeti városmag (Kötv. 7. § 44.): a mai városok területén található, az eredeti, történelmi városszerkezetet tükröző, a régészeti örökség elemeit nagy mélységben és több rétegben megőrző, a település több évezredes múltját és folyamatosságát mutató jól lehatárolható, nagyobb összefüggő terület.

Védetté nyilvánított régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 45.): miniszteri döntéssel, határozattal vagy e törvény alapján miniszteri rendelettel védetté nyilvánított kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű, nyilvántartott régészeti lelőhely.

Védett örökségi elem (Kötv. 7. § 46.): az e törvény erejénél fogva védelem alatt álló, illetve miniszteri rendelettel vagy hatósági eljárás során védetté nyilvánított kulturális örökségi elem.

Kötv. 7/A. §: A régészeti örökség védelme kiterjed a régészeti örökség felkutatására, értékelésére, számbavételére, nyilvántartására.

Kötv. 8. § (1): A Magyarország határain belül a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon.

A Kötv. 9. §-a kimondja, hogy a régészeti lelőhelyeket – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak. A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni, ennek érdekében régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük a Kötv. 10. §-a alapján.

Általános védelem (Kötv. 11. §): a régészeti lelőhelyek e törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítása (Kötv. 12–16. §): az ország és annak régiói kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű régészeti lelőhelyeit jogszabályban kell védetté nyilvánítani (12. §). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti (13. § (1)). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni (13. § (3)).

A Kötv. 19.§ (1) bekezdése alapján a földmunkával járó fejlesztésekkel, beruházásokkal, beleértve az ásványi vagyon kitermelését is a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni.

A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet (a továbbiakban: Korm. r.) 21. § (3) bekezdése szerint a földmunkával járó beruházással el kell kerülni

- a) a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyet,
- b) a nyilvántartott tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyet és
- c) az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emléket.

Ez alól kizárólag az örökségvédelmi hatóság döntése alapján a belterületen tervezett földmunkával járó beruházások, illetve a természetvédelmi vagy örökségvédelmi célú beruházások képezhetnek kivételt (Korm. r. 88. § (6)).

A Kötv. 19. §-a alapján a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el. A régészeti feltárások költségeit – a jogszabályban meghatározott kivételekkel – annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált.

A régészeti feladatellátás hatósági ár alapján végezhető. A hatósági ár mértékét a Korm. r. 8. sz. melléklete határozza meg.

A Kötv. 82. §-a szerint örökségvédelmi bírsággal kell sújtani azt a természetes vagy jogi személyt és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetet, aki

- jogszabályban engedélyhez kötött tevékenységet védelem alatt álló kulturális örökségi elemen engedély vagy tudomásulvétel nélkül vagy attól eltérő módon végzi,
- a védelem alatt álló kulturális örökség elemeit jogellenesen megsemmisíti vagy megrongálja, valamint
- a védett kulturális örökségi elemet kötelezettségének elmulasztásával veszélyezteti,
- régészeti feltárást feltárási jogosultság nélkül végez,
- nyilvántartott régészeti lelőhelyen a hatóság engedélye vagy nyilatkozata nélkül beruházást valósít meg.

Bírsággal sújtható az, aki a jogszabály által előírt bejelentési kötelezettségének nem tesz eleget.

A bírságot a hatóság szabja ki. A bírság mértéke nyilvántartott régészeti lelőhely esetén az örökségvédelmi bírságról szóló 191/2001. (X. 18.) kormányrendelet alapján 10 ezertől 250 millió forintig terjedhet.

1. Örökségvédelmi vizsgálat

1.1. A település történeti leírása (a történeti település- és tájszerkezet alakulása, a történeti településmag)

Rácalmás Fejér megye keleti részén a Duna nyugati partján helyezkedik el. A település tengerszint feletti magassága 97 és 172 méter között váltakozik. Rácalmás a Mezőföldön fekszik, ezen belül a Váli-víz síkjától délre található Közép-Mezőföldön. E kistájat a pleisztocén során lerakódott, 10–60 méter vastag lösz felhalmozódásai és lepusztulás formái határozzák meg. A hullámos felszínre völgyekkel tagolt löszhátak, hordalékkúpok és kisebb süllyedék területek a jellemzőek. A vízfolyások és így a völgyek is általában észak-északnyugat – dél-délkeleti irányúak. A terület vizei a Duna felé futnak. A kistáj az erdőssztyepp-zóna része, keleti irányban erősödő kontinentális jelleggel. A tájat, mely évszázadok óta mezőgazdasági művelés alatt áll ma többnyire a nagytáblás szántók jellemzik. A község területén a Kárpát-medence többi, alacsonyabb fekvésű területéhez hasonlóan már az újkőkorból megtelepedtek földművelő elődeink. A helység határa 40,64 négyzetkilométer nagyságú.

Almás eredetileg az Árpád-kor első felében Szigetfőhöz tartozhatott mint ennek Almás nevű része és az Árpád-kor végére, a 13. században válhatott önálló birtokká Györffy György szerint. Az almási nemesek Pentelemonostora birtokosai 1329. és 1330. évi oklevelek szerint. 1329-ben Pál, János és Kakuk Almáson lakó nemesek szerepelnek a monostor birtokosaiként, 1330-ban keresztnévek nélkül az almási nemeseket említik az előbbi egyház birtokosként. 1421-ben a Duna révjét Szentgyörgy (Solt-székből) és Szigetfő közt határozták meg. Mivel Szentgyörgy-pusztát Rácalmással szemben fekszik a Duna keleti partjánál, így valószínű, hogy 1421-ben a vele szemben fekvő Almást nevezték Szigetfőnek.

Az 1526. évi mohácsi vereség után a törökök a Duna menti nagy úton vonultak Buda felé, így bizonyos, hogy településünket is útba ejtették. 1541-ben az újabb török hadjárat már véglegesen elfoglalta Budát és a fővárostól délre eső Duna-menti terület Almással együtt a hódoltság részévé vált a következő 145 évre. 1546-ban és 1559-ben összeírták a hódítók a budai vártartomány, a Budai szandzsák lakosságát. A nevek mellett azért olvasunk sokszor két szót, jelzőt, mert az első megjegyzés az 1546-os összeíráskor került lejegyzésre, a másodikat pedig 1559-ben írták le, ha változott az adott férfi állapota. Pl. nőtlenből nő lett vagy nő családfő helyett már elhunytá vált. Az összeírás magyar fordítása:

Almás falu:

Tajti Kálmán nő, meghalt, Pap Balázs nő, meghalt, Keresztös István nő, meghalt, Baranyai János nő, fia György nőtlen, Filip András nő, meghalt, Molnár Benedek nő, meghalt, fia Tomás nő, fia Matias nőtlen, Bakai István nő, fia András nőtlen, testvére Máté nő, fia István nőtlen, Bozsó Gergel nő, meghalt, fia János nőtlen, nő, testvére Alberd nőtlen, Lantos Balázs nő, fia Gellérd nőtlen, Kis Orbán nő, fia Balázs nőtlen, Dómyán Gellérd nő, meghalt, fia Lázár nő, veje Lőrinc nő, Farkas Péter nő, meghalt, fia Matias nő, Szabó András nő, fia Balázs nőtlen, testvére Anbrus nő, Földi Vince nő, meghalt, fia Péter nőtlen, meghalt, Földi János nő, fia András nőtlen, Kis Dienös nő, fia Borbás nőtlen, Kántor Lukács

nős, fia János nőtlen, meghalt, Dunai Matias nős, meghalt, Földi Bertalan nős, fia Máté nőtlen, Kis Anbrus nős, fia Pál nőtlen, Sura Máté nős, fia István nőtlen, Bakó Gergel nős, fia Máté nőtlen, fia Anbrus nőtlen, Kelemen Máté nős, fia Bálint nőtlen, Kazdak Anbrus nős, fia Dienös nős, fia László nőtlen, Bercsik János nős, meghalt, Berta Kelemen nős, fia Imre János nős, fia Márton nőtlen, meghalt, Kotó Anbrus nos, fia Borbás nőtlen, fia György nőtlen, Kis Lukács nős, fia János nőtlen, fia Máté nőtlen, Dimitri János nos, fia Balázs nős, fia Dimitre nőtlen, Hirvát György nős, meghalt, testvére Márton nős, Zámbo István nős, meghalt, fia Ferenc nőtlen, nős, Pap István nos, Mihál nőtlen, Tód Balázs nős, Vajda Pétre nos, meghalt, Filip Pétre nős, fia János nőtlen, fia Mihál nőtlen, Fodor Gál nős, veje Lukács nős, Baracsi Gergel nős, meghalt, fia Éliás nőtlen, meghalt, testvére Máté nőtlen, nős, fia Ferenc nőtlen, Túró Benedek nős, fia Vid nőtlen, nős, fia János nőtlen, Molnár György nős, fia János nőtlen, Halász István nős, fia János nőtlen, Varga Matias nős, fia Mihál nőtlen, Sörös Máté nős, megszökött. Tód Anbrus nős, Pap János nős, Fekete Balázs nős, fia István nőtlen, Molnár Balázs nős, fia Mihál nőtlen, Nagy István nős, fia Pétre nőtlen, Mészáros János nős [áthúzva], fia Anbrus nős [áthúzva] Pentele nevű falu régi rájái és már hat évvel ezelőtt felkerekedett, idetelepedett fiával együtt és visszaköltözött Pentelére, Kobak Lőrinc nős, fia Antal nőtlen, Dadi Pétre nős, megismételt, fia Pál nőtlen, megismételt, Orbán diák nős, fia János nőtlen, Boldizsa János nős, fia Imre nőtlen, Fejes Pál nős, Miskófcse Dimitre nős, Nemese Benedek nős, fia Mihál nőtlen, Barta Pétre nős, testvére Bálint nőtlen, Szabó János nős, Török Benedek nős, fia Miklós nőtlen, Kovács Alberd nős, fia Bálint nőtlen, testvére Gergel nőtlen, Fekete Bálint nős, Bárányi Tomas nős, fia Balázs nőtlen, Tód Mihál nős, fia Ferenc nőtlen, László Pétre nős, Csömör Dimitre nős, fia István nőtlen, Nagy Anbrus nős, Szálai Gergel nős, fia Mihál nőtlen, Dóci Pétre nős, fia Balázs nőtlen, Nagy János nős, Szabó Balázs nős, fia Miklós nőtlen, Angyal Bálint nős, Major Máté nős, fia János nőtlen.

A dzsizje-adót fizetők száma 40. A régi összeírtak száma 59, meghalt 20, jelen van 39, az újonnan összeírtak száma 81. (A dzsizje-adót nem minden keresztény, hanem csak a jobb módúak, a magasabb jövedelműek fizették.) A falu jövedelme a tímár defter szerint 26 322 akce volt, a szultán hász-birtokaihoz tartozott. (Azaz a szultán saját birtoka volt.)

1559-ben Szigetfő még külön faluként került összeírásra, de a török összeírások szerint lakosai 1562 óta egy helyen laktak Almás falu lakosaival.

Almás az 1593 és 1606 közti nagy háborúban vált lakatlanná. Az üresen maradt, műveletlen szántókat a 17. század folyamán rác / szerb telepesek kezdték újra művelni. A török kiűzése után Csernovics Arzen pátriárka vezetésével több tízezre szerb érkezett dél felől Magyarországra. Valószínű, hogy a frissen érkezők közül is volt, aki Rácalmásra telepedett le. Almás, Tikos és Szigetfa (a magyar Szigetfőből torzulhatott) településeket 1696-tól együtt Almásként, ill. Rácalmásként nevezik. A Rákóczi-féle szabadságharcban a szerbek általában a Habsburg király hívei, sőt katonái voltak, de ennek ellenére Rácalmás lakott maradt a néhány éves kuruc uralom ellenére is. A 18. században a szerbek mellé katolikus magyarok is érkeztek.

A településre vonatkozó történeti adatok mellett lényeges a régészeti lelőhelyek kutatása szempontjából a természeti környezet megfigyelése is. A település határában számos kisebb vízfolyás létezett a 19-20. századi szabályozások előtt. A környék északnyugat-délkeleti irányú dombháta szabták meg e vízfolyások irányát. Rácalmás területe tehát vízben nem volt szegény, ami kedvezett a települések kialakulásának. A települések minden korszakban a vízfolyások közelében, árvíztől mentes részeken alakultak ki. (Kivételt csak a magaslatokon lévő földvárak jelentenek.)

1.2. A település régészeti örökségének felmérése újonnan beépítésre szánt területnek kijelölt terület esetén terepbejárással

Rácalmás közigazgatási területéről jelenleg 12 régészeti lelőhely ismert. Ez a szám a természetföldrajzi adottságok és a környező települések lelőhelyeinek ismeretében átlagosnak tekinthető, de bizonyos, hogy még több fel nem fedezett lelőhely található a helység területén. (Az ismeretlen lelőhelyről származó tárgyak egy része biztosan nem az ismert lelőhelyekről, hanem a ma rejtőzködő, ismeretlen lelőhelyekről származik.) Így a lelőhelyek száma intenzívebb kutatások esetén a jövőben még emelkedhet. A község határában található ismert régészeti lelőhelyek nagyobb része terepbejáráskor került elő.

Tervásatás

A 22151. számú lelőhelyen (Göböljárás) B. Horváth Jolán és Bóna István az 1970-es évektől az 1990-es évek végéig rendszeresen végeztek tervásatást honfoglalás kori és avar temetőt tárva fel. **Megelőző feltárás** nem folyt a településen.

Terepbejárások

A földmunkákkal járó nagyberuházások kapcsán került sor a legtöbb esetben terepbejárásra. 2001-ben Szalai Tamás a 38630, 38637. és a 38638. nyilvántartási számú lelőhelyeken végzett terepbejárást az M 6 autópálya építését megelőzően. 2013-ban a Kulcs és Rácalmás területén tervezett szennyvízhálózat földmunkái előtt Reményi László a 37600, a 37601 és a 84423. számú lelőhelyeken végzett terepbejárást. 2009-ben Visy Zsolt a 37601. lelőhelyen járt terepet.

Helyszíni szemlék

2003-ban Prander Péter a székesfehérvári múzeum régésze a 37599. és a 37001. számú lelőhelyeken végzett helyszíni szemlét. 2008-ban Vágner Zsolt hatástanulmány készítése közben az 59659. számú lelőhelyen végzett helyszíni szemlét. 2010-ben Varga Gábor a 37001. számú lelőhelyen helyszínelte.

Régészeti szakfelügyelet

Búza Andrea 2014-ben régészeti megfigyelést végzett a 37001. számú lelőhelyen.

Leletmentés

2005-ben Keszi Tamás a dunaújvárosi Intercisa Múzeum régésze a Vágóhíd utcában az 56916. számú lelőhelyen végzett leletmentést megbolygatott későavar sírt tárva fel.

Próbafeltárás

Az M 6 autópálya építése kapcsán, azt megelőzve 2004-ben a 38637. számú lelőhelyen Hable Tibor, a 38638. számún pedig Visy Zsolt végzett próbafeltárást. Ugyanekkor a 38630. számú lelőhelyen is történt próbafeltárás, melyről Szalai Tamás régész írt beszámolót az Alba Regia folyóiratban.

Légifotózás

2004-ben Czajlik Zoltán légifotózás közben fedezte fel az 57556. nyilvántartási számú régészeti lelőhelyet.

A település határának régészeti kutatottsága a fentiek ismeretében átlagos intenzitásúnak minősíthető.

A település határának kiterjedéséhez és a megtelepedésre alkalmas területek nagyságához viszonyítva az ismert régészeti lelőhelyek száma átlagos. Viszonylag kevés a nem szántott, műveletlen vagy füves, erdős terület, de ezek miatt, valamint a beépített vagy kertes területek miatt várható még további lelőhelyek előkerülése is.

A település ismert lelőhelyeinek korszakonként megoszlása:

Az *őskort* a lelőhelyek számához viszonyítva nagyobb számú lelőhely képviseli. Rácalmásról ismert két általában őskorinak meghatározott telep, egy bronzkori telep, és egy bronzkori szörványanyaggal rendelkező bizonytalan lelőhely. Ezek mellett Göböljárás lelőhelyen a vatyai kultúra hamvasztásos temetője is napvilágot látott. Ezta lelőhelyet Vágner Zsolt Göböljárás I. néven említette, új lelőhelyet létrehozva.

A *római korból* két telep, egy római villa, egy római őrtorony ismert. (Utóbbi védőövezete külön lelőhelyként létezik.)

A *népvándorláskorból*, pontosabban a késő avar korból ismert egy magányos avar sír, valamint egy avar temető.

A *honfoglalás korból* a hivatalos nyilvántartás szerint nem található egy lelőhely sem Rácalmásra, viszont a szakirodalom Göböljáráson jól, alaposan, hosszú ideig kutatott honfoglaló temetőről tud.

A *középkori* megtelepedést három középkori telep és két bizonytalan, csupán szórványanyaggal rendelkező lelőhely képviseli.

A hatástanulmány elkészítéséhez 2019 májusában szemlét végeztem a település lelőhelyein.

Jelenlegi ismereteink szerint összesen 12 (tizenkettő) régészeti lelőhely ismert a település bel- és külterületén. (Némelyik lelőhelyről több korszak emlékanyaga került elő.)

A hatástanulmány készítéséhez felhasznált források, szakirodalom:

Dövényi Zoltán (szerk.): Magyarország kistájainak katasztere. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 2010.

Fitz Jenő: Jelentés a Fejér megyei múzeumok helyzetéről 1976. In: Alba Regia. Az István Király Múzeum Évkönyve. 17. 1976 – Szent István Király Múzeum közleményei: C sorozat (1978). 361-364. oldal

Fitz Jenő: Jelentés a Fejér megyei múzeumok helyzetéről 1984-1985. In: Alba Regia XXIII. 1987. 271-273. oldalon

Forster Gyula: Magyarország műemlékei 2., A Műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma (Budapest, 1905)Magyarország műemlékeinek általános irodalma (Rácalmásra vonatkozó adatok a 304. oldalon)

Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II. Akadémiai kiadó. Budapest, 1989.

Káldy-Nagy Gyula: A budai szandzsák 1559. évi adóösszeírása. Pest Megye Múltjából 3. kötet. Kiadja a Pest Megyei Levéltár. Budapest, 1977.

Keszi Tamás: Rácalmás – Vágóhid utca. In: Alba Regia. A Szent István Király Múzeum Évkönyve. 35. 2005 – Szent István Király Múzeum közleményei: C sorozat (2006) 260. oldal

Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára I-II. kötet. Akadémiai kiadó, Budapest, 1997.

Kovács Péter: Jelentés a Fejér megyei múzeumok helyzetéről 1986-1988. In: Alba Regia. Az István Király Múzeum Évkönyve. 24. 1986-1988 – Szent István Király Múzeum közleményei: C sorozat (1990) 1986–1988. 211-213. oldalakon

Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adatbázisa (<http://archeodatabase.hnm.hu>)

Szabó Máté: Légitrégészeti kutatások Magyarországon 2011-ben (Rövid beszámoló a PTE – Pécsi Légitrégészeti Tékában folyó munkáról) In: Régészeti kutatások Magyarországon 2011-2014. 323-338. Rácalmás: 324. oldal

Szalai Tamás (összeállította): Régészeti kutatások. In: A Szent István Király Múzeum Évkönyve – Szent István Király Múzeum közleményei: C sorozat Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis. 34. kötet, 2004. (2005). A cikk a 148-149. oldalon, Rácalmás a 149. oldalon.

A település területének jelentős része mezőgazdasági művelés alá esik, ahol optimális növényborítottság mellett a régészeti érintettség könnyebben felderíthető. Emiatt az ismert régészeti lelőhelyek többsége szántóföldre esik. Lényeges figyelembe venni azt, hogy a

település határának jelentős része nem kutatható kertként, legelőként, kaszálóként, valamint erdőként van hasznosítva, ahol szántás hiányában számos régészeti lelőhely rejtőzködhet észrevétlenül.

A belterületről jelenleg két régészeti lelőhely ismert. Az egyik teljesen, a másik csak kisebb részben fekszik a belterületen.

A település közigazgatási határain belül külön jogszabályban *fokozottan védett* vagy *kiemelten védett* régészeti lelőhely egy db. található.

A Kötv. általános elvei alapján ex lege védett minden, jelenleg nyilvántartott régészeti lelőhely (12 db.), a további ismert, de még nem nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében a bejelentést követően a központi közhiteles örökségvédelmi nyilvántartásba való bejegyzéssel, külön jogi aktus nélkül, az általános védettséget az újonnan előkerült régészeti lelőhelyek is megkapják.

Jelenleg az alábbi korú és jellegű lelőhelyekről van ismeretünk:

- őskori telep (pontosabb korhatározás nélkül): 2 db
- bronzkori telep: 1 db
- bronzkori szórványlelet: 1 db lelőhelyen
- középső bronzkori (vatyai kultúra) hamvasztásos temető: 1 db (két szomszédos lelőhelyen valószínűleg ugyanaz a temető került megfigyelésre)
- római kori telep: 2 db
- római kori villa: 1 db
- római kori őrtorony: 1 db
- római kori őrtorony védőövezete: 1 db
- avar kori temető: 1 db
- késő avar magányos sír: 1 db
- középkori telep: 2 db
- középkori szórványlelet: 2 db lelőhelyen

Kiemelten védett régészeti lelőhelyek Rácalmás területén:

37001. nyilvántartási számú régészeti lelőhely. Név: Göböljárás

A régészeti lelőhelyek jellegéből adódóan a pontos lokalizáció, még inkább a pontos kiterjedés általában nem határozható meg pusztán a felszíni jelenségek alapján. Az adattári és szakirodalmi adatok, valamint az elvégzett helyszíni beazonosítások alapján az azonosított lelőhelyekkel érintett területek a hozzájuk tartozó helyrajzi számokkal részletesen az 1. sz. mellékletben találhatók.

Régészeti érdekű területek azok a területek, ahol a földrajzi adottságok és az adatgyűjtés során szerzett információk alapján egyéb lelőhelyek feltételezhetők. A régészeti lelőhelyek

elhelyezkedését leginkább meghatározó vízfolyások közül településünk határában többet is találunk.

A jelenlegi területhasználat és területi állapot (mezőgazdasági művelés, zártkertek művelése, belterületi lelőhelyeken közművek és épületek létrehozása) a kulturális örökség régészeti elemeit nagymértékben érinti. Jelentősen károsodhatnak az intenzív talajművelésnek és erózióknak kitett területek, ami minden szántóföldi lelőhelyet hátrányosan érint.

A régészeti lelőhelyeket az építkezések és a talajművelés súlyosan károsították és továbbra is veszélyeztetik a földben lévő maradványokat. Az ismert lelőhelyek nagy részénél feltehetően ez már eddig is nagyfokú pusztítást eredményezett. Amennyiben a mezőgazdasági területeken fennmarad az intenzív talajforgatásos művelés (vagyis a szántás), akkor ez a pusztulás is folytatódik, hosszú távon pedig megsemmisülést eredményezhet.

1.3. A védett műemléki értékek települési értékleltára

Nem része a régészeti munkarésznek.

1.4. A helyi építészeti örökség települési értékleltára

Nem része a régészeti munkarésznek.

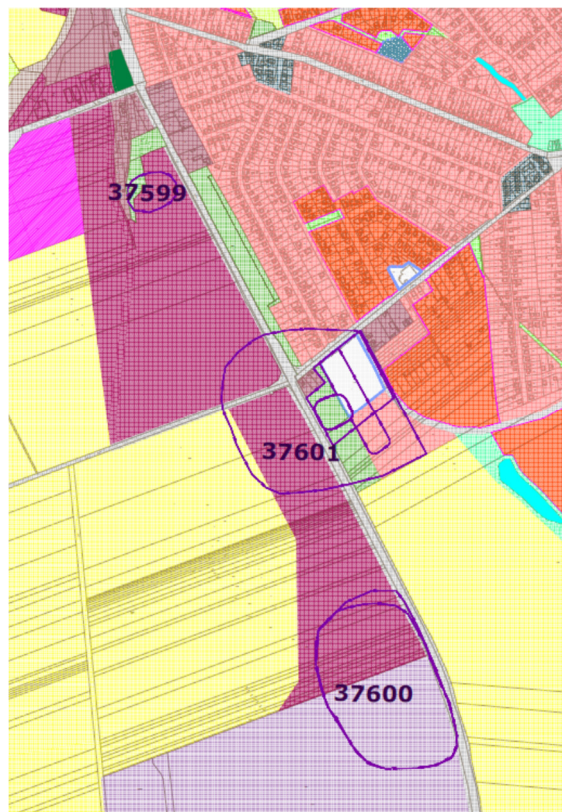
2. A rendezés során tervezett változások hatáselemzése

2.1. A települési értékleltárban szereplő elemek vonatkozásában releváns rövid és középtávon tervezett változások ismertetése

Rácalmás közigazgatási határán belül 4 régészeti lelőhely tartozik 3 olyan területhez, melyeken az előző településszerkezeti terv szerint a beépítettségnek változnia kellett volna az utóbbi években. (A 37601. számú lelőhely és a körülötte található védőövezete, a 85251. számú lelőhely azonos változtatási területhez kapcsolódnak, ezért van szó 4 lelőhelyről és 3 területről.) Mivel e három terület az utóbbi években nem került beépítésre, várható, hogy a 2019-ben elfogadásra kerülő településszerkezeti terv nyomán fog változni a beépítettségük. A jelenleg, 2019 májusában ismert hatályos településszerkezeti terv szerint ugyanis továbbra is beépítésre kijelölt területek maradnak. A három említett területből az egyik az, ahol a jelenlegi településszerkezeti terv az előzőhöz képest változást jelent, de e változás is beépítéssel jár. A három beépítendő területtel érintett régészeti lelőhely elhelyezkedése alább látható.

A 37601. nyilvántartási számú kiemelten védett régészeti lelőhelyet (római kori őrtorony és középkori telep) és védőkörnyezetét, a 85251. nyilvántartási számú régészeti lelőhelyet érintő módosítás:

A 85251. számú lelőhelyen (védőövezet) a hatályos településszerkezeti terv a 6-os úttól nyugatra gazdasági területet, a 6-os úttól keletre kisebb gazdasági területet, a 6-os út mentén erdőt, az úttól távolabb lakóterületet jelölt ki. A szabályozási terven a 6-os úttól nyugatra fekvő terület Gip, ipari övezet, a 6-os út mellett egy 30 m széles sávban fásítást írtak elő. Ez a fejlesztés még nem valósult meg, nem fásították az utóbbi években a területet és az ipari felhasználásra tervezett telkek sem épültek be. A 6-os úttól keletre a kijelölt gazdasági terület

a szabályozási terven kereskedelmi szolgáltató. Az övezet 3 telekre terjed ki, amelyből a saroktelken jelenleg egy működő vendéglő áll.

A kijelölt erdő a szabályozási terven nem jelenik meg, korlátozott mezőgazdasági övezetben van. A kijelölt lakóterület egy részén van lakóövezet, 5 %-os beépíthetőséggel. A lakóterület eddig nem épült be. A településszerkezeti terven lakóterületként jelölt további telkek a szabályozási terven korlátozott mezőgazdasági övezetben vannak.

A településrendezési eszközök felülvizsgálata során az egyetlen lelőhelyet érintő jelenlegi (2019. évi) változtatás, hogy a szabályozott lakóterületi részen **a tervezett területfelhasználás változik, beépítésre nem szánt különleges sportterület lesz.** A megengedett legnagyobb beépítettség 5 %. A fennmaradó részen sportpályák épülhetnek.

A 37601. számú lelőhely kapcsán lényeges megemlíteni (bár a településrendezési eszközök jelen felülvizsgálata során még nem releváns), hogy a lelőhely északi részén a Venyimi út és a 6-os út csomópontjában körforgalom kialakítását tervezik.

A 37599. nyilvántartási számú régészeti lelőhelyet (őskori és római kori telep) érintő módosítás:

A lelőhelyen a hatályos településszerkezeti terv gazdasági területet jelölt ki. A szabályozási terven a lelőhely területe nagyrészt Gip, ipari övezet, a lelőhely nyugati szélén fásítást írtak elő. A hatályos tervből semmi nem valósult meg, nem fásítottak és a lelőhely területén nem történt építkezés, ipari terület kialakítása.

A 37600. nyilvántartási számú régészeti lelőhelyet (őskori és római kori telep) érintő módosítás:

A lelőhelyen a hatályos településszerkezeti terv gazdasági területet jelölt ki. A szabályozási terven a terület Gip, ipari övezet. (A lelőhelytől keletre, közel hozzá a 6-os út mellett egy 30 m széles sávban fásítást írtak elő.) A hatályos tervből az utóbbi években semmi nem valósult meg a telkek nem épültek be (és nem történt fásítás), hanem továbbra is szántják a lelőhely területét. Amennyiben a 2019. évi településrendezési tervben e területet illetően a korábbi tervnek megfelelő formában kerül elfogadásra, várható, hogy a lelőhely területén a jövőben földmunkák történnek.

2.2. A 2.1. pontban szereplő változások hatásai

2.2.1. a régészeti örökségre

A 37601. nyilvántartási számú kiemelten védett régészeti lelőhelyet (római kori őrtorony és középkori telep) és védőkörnyezetét, a 85251. nyilvántartási számú régészeti lelőhelyet érintő módosítás hatásai:

Az eddigi szántással és kertes mezőgazdasági műveléssel járó földművelés általában 20-30 cm mélységig érintette (és roncsolta) az itteni két régészeti lelőhelyet. A tervezett beépítések, erdőtelepítés és a sportpálya kialakítása egyaránt 30 cm-t meghaladó mélységű földmunkákkal járhatnak és így egyértelműen veszélyeztetik az itt található régészeti lelőhelyeket és a régészeti örökség itteni elemeit. **A tervezett beépítések, erdőtelepítés és sportpálya kialakítása a lelőhelyek mélyebben lévő, eddig bolygatatlan részeit is érintik és megsemmisítik. Ha lehetséges, el kell kerülni a régészeti lelőhelyek állapotának romlását eredményező területmódosításokat és beruházásokat. A kiemelten védett 37601. nyilvántartási számú lelőhely esetében a régészeti lelőhely roncsolása, károsítása nehezen felbecsülhető kárt okozna. Ez a lelőhely az évszázadokon át létezett és fejlesztett római kori határvédő rendszer (latin szóval „limes”) része volt és valószínűleg a „limes”-t bemutatni tervező világörökségi pályázatban is helyszínként szerepet kap. A 37601. számú lelőhely legnagyobb értéke a légifotók alapján a föld alatt viszonylag jó állapotban fennmaradt, a légifotók felismerhető alaprajzzal megjelenő római kori őrtorony és a körülötte található védőárok. A római határvédő őrtornyok a határ közelében épített „limesút” mentén épültek fel, így a torony közvetlen közelében keresendő a „limesút” is. A lelőhelyen tervezett beépítések, földmunkák ezt a pontosan még nem lokalizált út földben rejtőző maradványait is megsemmisíthetik.**

Az említett két régészeti lelőhely közül a 37601. nyilvántartási számú régészeti lelőhely a nagyobb jelentőségű, ez a kiemelten védett lelőhely. A 85251. nyilvántartási számú régészeti lelőhely a kiemelten védett 37601. számú lelőhely védőövezetként éppen amiatt került meghatározásra és körülhatárolásra, hogy fekvésével jelölje, mely az a terület, amelyet védeni kell a 37601. lelőhely biztonságos megőrzése (és világörökségi helyszínként való hasznosítása) érdekében.

Az előbbiek alapján a 37601. nyilvántartási számú régészeti lelőhely az, amelyet a régészeti örökség védelme érdekében mindenképpen el kell kerülni a földmunkákkal és törekedni kell területe háborítatlan, bolygatatlan megőrzésére.

Amennyiben a két említett lelőhely területén mégis építési szándék jelentkezik, úgy fel kell hívni az érintett régészeti lelőhelyeken ingatlan birtokló és/vagy földmunkát végezni, építkezni kívánó személyek, cégek, stb. figyelmét arra, hogy a régészeti lelőhelyekkel kapcsolatban mit írnak elő a vonatkozó jogszabályok.

A 37599. nyilvántartási számú régészeti lelőhelyet (őskori és római kori telep) érintő módosítás hatásai:

A módosítás érinti a 37599. nyilvántartási számú régészeti lelőhely teljes területét. Amennyiben az évek óta érvényben levő településszerkezeti terv e része változtatás nélkül 2019-ben is elfogadásra kerül, a lelőhely területén földmunkákkal járó építkezések, a lelőhely nyugati szélénél pedig erdősítés, faültetés várható. Ezek a tervezett földmunkák veszélyeztetik a régészeti lelőhelyet és a régészeti örökség itt található elemeit. Az eddigi mezőgazdasági műveléssel, szántással járó földművelés általában 30 cm mélységig érintette (és roncsolta) az itteni régészeti lelőhelyet. A gazdasági terület megvalósulása esetén várható építkezések a lelőhely mélyebben lévő, eddig bolygatatlan részeit is érintik és megsemmisítik. Ha lehetséges, el kell kerülni a régészeti lelőhelyek állapotának romlását eredményező területmódosításokat és beruházásokat. Amennyiben a módosítás elfogadásra kerül, fel kell hívni az érintett régészeti lelőhelyen ingatlan birtokló és/vagy földmunkát végezni, építkezni kívánó személyek, cégek, stb. figyelmét arra, hogy a régészeti lelőhelyekkel kapcsolatban mit írnak elő a vonatkozó jogszabályok.

A 37600. nyilvántartási számú régészeti lelőhelyet (őskori és római kori telep) érintő módosítás hatásai:

A 37600. nyilvántartási számú régészeti lelőhely déli része évek óta valóban ipari övezethez tartozik. A lelőhely északi része az, ahol az utóbbi években a hatályos településszerkezeti terv ellenére sem indult meg a beépítés, azaz az ipari övezet nem alakult ki. Ehelyett továbbra is mezőgazdaságilag művelt terület a lelőhely északi része. (Az északi részen lévő időszakos vízfolyás környéke csapadékos években nem szántható a helyszíni szemle alapján.) Az ipari övezetté válás, az övezetnek megfelelő területhasználat megvalósulása veszélyezteti a régészeti lelőhelyet és a régészeti örökség itt található elemeit. Az eddigi mezőgazdasági műveléssel, szántással járó földművelés általában 30 cm mélységig érintette (és roncsolta) az itteni régészeti lelőhelyet. Az ipari övezet besorolás kapcsán várható építkezések a lelőhely mélyebben lévő, eddig bolygatatlan részeit is érintik és megsemmisítik. Ha lehetséges, el kell kerülni a régészeti lelőhelyek állapotának romlását eredményező területmódosításokat és beruházásokat. Amennyiben ez nem megoldható, fel kell hívni az érintett régészeti lelőhelyen ingatlan birtokló és/vagy földmunkát végezni, építkezni kívánó személyek, cégek, stb. figyelmét arra, hogy a régészeti lelőhelyekkel kapcsolatban mit írnak elő a vonatkozó jogszabályok.

Számítva arra, hogy a jövőben egyéb építkezések, földmunkákkal járó változtatások történnek a település területén, az alábbi részben átfogó tájékoztatás olvasható a régészeti lelőhelyeken tervezett, 30 cm-t meghaladó mélységű földmunkákkal kapcsolatban.

A régészeti lelőhelyhez tartozó területen 30 cm-t meghaladó mélységű földmunkák tervezése esetén a földmunkák megkezdése előtt próbafeltárás vagy megelőző feltárás előírására lehet számítani az illetékes hatóság részéről. (Az illetékes hatósághoz az építési előadó juttatja el az engedélyezési eljárás során az építéshez tartozó tervdokumentációt.) A próbafeltárás során a tervezett beruházási területnek csupán egy részét, általában 10-30 százalékát tárja fel a területileg illetékes megyei hatókörű városi múzeum vagy más, a feltárás elvégzésére jogosult intézmény. A próbafeltárás eredményei alapján pontosabban látható, hogy szükséges-e megelőző feltárás és hogy az milyen költségekkel fog járni. Ha a próbafeltárásból az derül ki például, hogy a lelőhelynek csak egy kis részén találhatóak három rétegben a régészeti objektumok és a nagyobb részén csak egy vagy két réteg van, akkor a teljes terület feltárása esetén lényegesen kisebb összeget kell a beruházónak kifizetnie a feltárók részére, mintha próbafeltárás nélkül az egész területre – nem ismerve a rétegviszonyokat – háromrétegű lelőhely költségeit számolnák a régészek. Az is lehetséges, hogy a lelőhely egyes részein már korábban elpusztultak a régészeti objektumok vagy a lelőhelyen egy vagy több objektumok nélküli terület („üres folt”) található. A próbafeltárás során húzott kutatóárokokkal észlelve a lelőhely belsejében lévő esetleges objektumok nélküli nagyobb területeket, ezek feltárási költségének jelentős része levonható a lelőhely feltárásából. (Lehet, hogy géppel leszedik a feltárók a humuszréteget, de ha ez alatt nincs az altalajba bemélyedő, ott nyomot hagyó régészeti objektum, akkor az objektumok kézi eszközökkel végzett feltárására és az eredmények dokumentálására sem kerül sor – ez csökkenti a feltárás költségeit.)

A különböző rétegszámú lelőhelyek különböző módszerekkel történő kutatásának költségeit a 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet 8. melléklete tartalmazza. (Figyelem, ez az árszabás a törvényalkotók munkája eredményeként akár már 2019-ben is változhat!)

Beruházás tervezésekor jelentős segítséget jelenthet egy régész szakértő tanácsadása a régészeti munkák költségeinek tervezésekor.

Elképzelhető, hogy olyan helyszíneken kerülnek elő régészeti leletek váratlanul, mely területek nincsenek régészeti lelőhelyként számon tartva. Mivel e területek nem egy lelőhely részei, így az esetlegesen itt előkerült régészeti leletek bejelentése után nem kell feltárási költségre számítani, hiszen a földmunkát végző nem egy ismert lelőhelyen végzett földmunkát, így a véletlenszerűen előkerült leletek feltárásának a költsége nem őt terheli. Régészeti lelőhelyen kívül előkerült régészeti leletek, objektumok, jelenségek előkerülése és bejelentése esetén a területileg illetékes megyei hatókörű múzeum leletmentést köteles végezni. Mivel a leletmentésre a múzeumok általában nem rendelkeznek költségkerettel, így előfordulhat, hogy pénz híján az illetékes múzeum heteken át nem tudja elvégezni a leletmentést és így hosszú időn át nem folytatódhat a beruházás, azaz a megkezdett földmunka, mely során a régészeti leletek váratlanul előkerültek. Ilyen esetben előfordult már, hogy a leletmentés költségét felvállalta a beruházó, hogy a múzeum hamarabb befejezze a leletmentést és hamarabb folytatódhassanak a beruházás földmunkái. Azaz a törvények szerint a beruházó számára ingyenes leletmentés mégis jelentős költséggel járt.

Azon esetekben, ha utak, közművek, nyomvonalas létesítmények készülnek 30 cm-t meghaladó mélységű földmunkát végezve, az illetékes hatóság az engedélyezési eljárás során régészeti megfigyelést / régészeti szakfelügyeletet írhat elő a kivitelező költségére. A régészeti megfigyelést a területileg illetékes megyei hatókörű múzeum végzi. Ennek díja a

68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet szerint nettó 8000 ft/óra, de kiszállásonként minimum nettó 36.000 ft-ot számlázhat ki a megfigyelést végző múzeum. Ha a régészeti megfigyelés során jelentős régészeti érték kerül elő az építkezés földmunkái során, akkor az építkezés földmunkáit leállítva megelőző feltárássra is sor kerülhet a vonatkozó jogszabályok alapján. Ez azonban igen ritkán fordul elő. Általában a régészeti megfigyelést végző régész nem akadályozza vagy csak egy-két órával lassítja az építkezés során előkerült anyag dokumentálásával az építkezést. A régészeti megfigyelés költsége a fenti kormányrendelet és a régészeti megfigyelés természete alapján általában jóval kisebb, mint a hasonló területen folyó megelőző feltárássáé. A megfigyelés eredményeként jelentős régészeti emlék előkerülése esetén megelőző feltárássra is sor kerülhet, de erre nagyon ritkán kerül sor.

2.2.2. a történeti településre, település- és tájszerkezetre

Nem része a régészeti munkarésznek.

2.2.3. a települési értékleltárban szereplő műemléki értékekre

Nem része a régészeti munkarésznek.

3. Értékvédelmi terv

3.1. Az értékleltárban szerepeltetett értékek megőrzését biztosító szempontok és követelmények meghatározása

A mezőgazdasági tevékenység különösen veszélyezteti az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emlékeket, amelyek közé elsősorban a kőből és/vagy téglából készült, római kori és középkori épületek földben rejtőző (többnyire az alapozáshoz tartozó) falmaradványai tartoznak. Ezen régészeti emlékek pusztulása a szántás mélységének növekedésével, illetve az erózió által okozott hatások miatt olykor igen látványos. A tervezett beruházások szempontjából korlátozó tényező lehet, hogy a 68/2018. (IV. 9.) Korm. r. értelmében a földmunkával járó beruházással el kell kerülni az ilyen régészeti emlékeket (21. § (3) c)) is.

A Kötv. 9. §-a alapján a régészeti lelőhelyeket – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak. A fenntartható használat a Kötv. 7. § 4. pontja szerint a védett kulturális örökség olyan módon történő használata – ideértve a kármegelőző és kárcsökkentő tevékenységeket is –, amely nem haladja meg a szakmailag indokolt mértéket és nem vezet az örökség elemeinek állapotromlásához, így biztosított fennmaradásuk a jelen és jövő nemzedékek számára. A Kötv. 10. § (2) bekezdése kimondja, hogy a régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük.

A fenti irányelvekhez kapcsolódóan régészeti lelőhelyek kapcsán felmerülő kárenyhítési lehetőségek az alábbiak.

I. Megelőző jellegű intézkedések

1. A nyilvántartott régészeti lelőhelyeket lehetőség szerint el kell kerülni a földmunkával járó fejlesztésekkel, beruházásokkal, ezért a beruházásokat megelőzően már a terület kiválasztás szintjén érdemes tájékozódni a célterület régészeti érintettségéről, és amennyiben ez lehetséges, elkerülni a régészeti lelőhelyet a tervezett beruházással. A Kötv. 19. § (1) bekezdése alapján a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon kötelezően el kell kerülni. Ezek az esetek a Korm. r. 21. § (3) bekezdése alapján a védett régészeti lelőhelyek, a nyilvántartott tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyek

és az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emlékek. Ez utóbbi főszabály alól az örökségvédelmi hatóság csak belterületi ingatlanok, valamint örökségvédelmi vagy természetvédelmi célú beruházások esetén, illetve akkor térhet el, ha más meglévő építmény vagy műtárgy karbantartására irányul.

2. Régészeti érdekű területeken tervezett beruházás esetén megelőző régészeti kutatás vagy örökségvédelmi hatástanulmány készítése javasolható. *Régészeti érdekű terület* a Kötv. 7. § 29. pontja alapján valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető. Örökségvédelmi hatástanulmány készíttetését az örökségvédelmi hatóság is előírhatja a Korm. r. 87. § (4) bekezdése szerinti engedélyezési eljárásokban.

3. Amennyiben a tervezett tevékenység a Kötv. szerint nagyberuházásnak minősül, az örökségvédelmi jogszabály külön szabályait kell alkalmazni az engedélyezés és a megvalósítás folyamán. A nagyberuházásokhoz kapcsolódó engedélyezési eljárásokban a tervezett tevékenység örökségvédelmi hatásainak felmérésére Előzetes régészeti dokumentáció (ERD) készítését írja elő a Kötv. Az ERD-t a jogszabályban meghatározott szerv készíti el, ezt az első olyan hatósági engedélyezési eljárásban be kell nyújtani, amely földmunkák végzésére jogosít. Az ERD részét képező feltárási projektterv alapján kerül sor a konkrét régészeti feladatellátás meghatározására, amelyet – amennyiben engedélyköteles tevékenységről van szó – az örökségvédelmi hatóság engedélyez.

II. Mentő jellegű intézkedések

1. A védett régészeti lelőhelyek esetében örökségvédelmi engedélyt kell kérni a Korm. r. 53. §-a értelmében az örökségvédelmi hatóságtól – a más hatóság (örökségvédelmi szakhatóság hozzájárulásával vagy szakkérdés vizsgálata alapján kiadott) engedélyéhez nem kötött – minden 30 cm mélységet meghaladó földmunkához, tereprendezéshez, valamint depó, feltöltés, töltés létesítéséhez. Ebben az esetben – a Korm. r. 88. §-a szerinti kivételek fennállása esetén – a szükséges megelőző régészeti feltárást követően, illetve azzal párhuzamosan végezhető az engedélyezett tevékenység.

2. Nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében a szakhatóságként vagy szakkérdés vizsgálatában közreműködő örökségvédelmi hatóság a földmunkával járó beruházás kapcsán előírja a szükséges megelőző régészeti feltárást.

3. Régészeti lelet, jelenség vagy emlék váratlan előkerülése esetén azt a jogszabályban meghatározott módon be kell jelenteni, a tevékenységet szüneteltetni majd ezt követően az illetékes, feltárássra jogosult intézmény elvégzi a mentő feltárást.

A kárenyhítés lehetőségeinek figyelembevétele a beruházások szempontjából mindenképpen fontos, hiszen a régészeti feltárások költségeit annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált, így régészeti érintettség esetén a régészeti munkák költségével és időigényével is számolnia kell a beruházónak. A beruházások kapcsán célszerű lehet az előzetes egyeztetés az örökségvédelmi hatósággal.

A település területére eső nyilvántartott lelőhelyek száma 12, ezek közül 1 teljesen belterületen fekszik, 1 pedig részben. 9 lelőhely tisztán szántó művelései ágú területen található és további 1 lelőhely nagyrészt szántótól, kisebb részben erdő és gyeppel. Egy lelőhely vegyesen szántó és gyümölcsös besorolású területen található. A belterületi lelőhely nagyrészt kertekkel fedett telkekre esik.

A fentiek alapján a lelőhelyek jelentős része belterületen fekszik. (És nagyon valószínű, hogy több eddig ismeretlen lelőhely rejtőzik a nem kutatható belterület alatt.) A belterületi vagy egyéb beépített területrészekben azok az építési munkálatok, amelyek talajbolygatással járnak (pl. ház-, pince- vagy kerítésalap ásása, közművek vezetése, tereprendezés, oszlopállítás, fásítás, árokásás, útépités, stb.), veszélyeztető forrásnak minősülnek, az ilyen jellegű beavatkozás engedélyezése során az örökségvédelmi hatóság is részt vesz az eljárásban a hatályos jogszabályok alapján. A fentiek mellett bármilyen újabb beruházás (pl. alagcsövezés, melioráció, talajlazítás, csatornaásás, homok-, agyag- vagy földbányászás, magas- vagy mélyépítés, útépités, stb.), essen az bel- vagy külterületre, jelentős károkat okozhat a régészeti lelőhelyekben, ezért a fenti tevékenységek esetében az örökségvédelmi hatóság az engedélyezés során érvényesíti az örökségvédelmi érdekeket és előírja a szükséges örökségvédelmi hatáscsökkentő eljárást a beruházó számára, amely a gyakorlatban a megelőző régészeti feltárás valamely formáját jelenti. A hatóság saját hatáskörében eljárva mérlegeli a tervezett beruházás és az általa a régészeti örökségben keletkező visszafordíthatatlan folyamatok arányát, viszonyát, majd a jogszabályokkal összhangban, ezek alapján kikötésekkel engedélyezi vagy – jogszabályi feltételek fennállása esetén – elutasítja az engedélykérelmet.

Településünk 12 lelőhelyéből 10 teljesen, 1 részben külterületen található. Jelenleg legalább részben szántó művelés alatt található 11. A lelőhelyek az intenzív talajművelés miatt lassan, de biztosan pusztulnak. A szántás – különösen a mélyszántás – az erózióval kiegészülve folyamatos állagromlást okoz az érintett lelőhelyekben, tartós, több évtizedes ilyen jellegű használat során pedig a teljes megsemmisüléssel fenyeget. Ezeken a területeken a szántóként való használatot, mint az eddigi használati módot, az esetek többségében korlátozni ugyan nem szükséges, de javasolt a művelési ág megváltoztatása úgy, hogy az a lelőhelyek tartós és további romlással nem járó fennmaradását garantálja. Javasolt a gyepterület művelési ág és ennek megfelelően a füvesítés után kaszálóként vagy legelőként való hasznosítás bevezetésének megfontolása.

A gyep, rét, legelő művelési módok a régészeti lelőhelyek állapotának háborítatlan megőrzése szempontjából kifejezetten kedvezőek, ilyen területen jelenleg egyetlen lelőhely egy kis része található. Javasolt törekedni e felületek (rét, legelő) megőrzésére és lehetséges kiterjesztésére a régészeti lelőhelyeken és környezetükben.

A kert, szőlő vagy gyümölcsös kialakítása, illetve erdő telepítése többnyire jelentős veszélyt jelenthet a régészeti lelőhelyekre nézve, ugyanis a szőlő- és kertműveléshez, illetve az erdőgazdálkodáshoz általában kapcsolódó műveletek (pl. tuskózás, rigolírozás) a lelőhelyek vagy lelőhelyrészek megsemmisülésével járhatnak. E tevékenységeket ezért a régészeti lelőhelyek területén kerülni kell. Az örökségvédelmi hatóság örökségvédelmi hatástanulmány készíttetését írhatja elő újrahasznosításra, más célú hasznosításra vagy telekalakításra irányuló földhivatali eljárás esetén. Kertes mezőgazdasági területen jelenleg egy belterületi lelőhely fekszik. Részben erdővel fedett területen fekszik 1 lelőhely.

Régészeti érdekű terület a település közigazgatási területére eső valamennyi vízfolyás vagy állóvíz partszakasza, még ha ezekben ma már nem is található víz. A jelen művelési ágaktól eltérni ezeken a területeken nem kell, jelenségek vagy leletek észlelése esetén azonban a jogszabályok által előírt tennivalókon túl értesíteni kell a helyi jegyző útján a területileg illetékes örökségvédelmi hatóságot és megyei hatókörű városi múzeumot is, hogy a lelőhely bekerülhessen a közhiteles örökségvédelmi nyilvántartásba. Amennyiben ezeken a területeken belül azonosítani sikerül a konkrét lelőhelyeket, azokra a továbbiakban a nyilvántartott régészeti lelőhelyekre vonatkozó szabályok és eljárások vonatkoznak. Újabb, jelentős földmunkával járó beruházás vagy változtatás ezért egyik ilyen területen sem javasolt. Amennyiben mégis beépítésre kerül régészeti érdekűként számon tartott terület, fel kell készülni régészeti lelőhely előkerülésére, ami az ott folyó munkálatokat lelassíthatja.

Egy-egy nagyobb területet érintő beruházás esetén – így esetleg útépités, zöldmezős beruházás nyomvonalának, helyének végleges meghatározását megelőzően – célszerű külön örökségvédelmi hatástanulmány készíttetése. A hatástanulmány készítése során alkalmazott, nem roncsoló módszerek (légi fotó, terepbejárás, geofizikai felmérés) és szondázó kutatások segítségével a lelőhely kiterjedése és jellege viszonylag jól meghatározható. A terv véglegesítését megelőzően, saját megrendelésre készített örökségvédelmi hatástanulmány révén elkerülhető, hogy az engedélyeztetési fázisban az örökségvédelmi hatóság a kérelmet elutasítsa vagy a tervek módosítását írja elő. Egy-egy konkrét beruházás tervezési fázisában ezért mindenképpen érdemes egyeztetni az illetékes örökségvédelmi hatósággal.

Amennyiben a lelőhelyeken és régészeti érdekű területeken kívül kerülne elő lelet vagy jelenség, akkor a korábban részletesen leírt jogszabályok szerint kell eljárni.

Régészeti szempontból alapvetően fontos, hogy minden egyes nyilvántartott lelőhelyet érintő munkálat esetében, biztosított legyen a régészeti felügyelet. Tekintettel azonban a törvényi szabályozásra, amely szerint a beruházások esetében a szükségessé váló régészeti feltárások költségét a beruházónak kell állnia, valamint a váratlanul előkerülő lelőhelyek kapcsán szükséges mentő feltárások által okozott időkiesésre egy-egy beruházás során, a nem kellően motivált felek miatt a gyakorlatban továbbra is számolni kell a régészeti jelenségek egy jelentős részének dokumentálatlan pusztulásával. Ennek elkerülése érdekében szükséges az előrelátó tervezés, valamint a fejlesztések során az örökségvédelmi többletköltségek tervezése.

Településünk területén sem az egyes lelőhelyek jelentősége, sem a veszélyeztetés nem indokolja jelenleg egyetlen lelőhely védelemre vonatkozó felterjesztését sem.

Ugyanezen indoknál fogva, bár az egyes régészeti lelőhelyek többnyire jól hozzáférhetőek a kutatás számára, tervezett feltárásukat jelenleg semmi nem indokolja. Beruházást megelőző régészeti kutatás azonban szükség esetén minden területen lehetséges.

Településünk lelőhelyei közül jelenleg egyiket sem javasoljuk régészeti bemutatóhely kialakítására.

3.2 Az önkormányzati feladatok meghatározása

A jelenlegi károsan ható folyamat (talaj bolygatása) a fokozatos állagromlást jelenti a lelőhelyek számára. E folyamat elméletileg visszafordítható vagy legalább is megállítható lenne, ha a területeken a talajművelést a lentebb felvázolt módon megváltoztatnák. Ehhez a helyi adminisztráció (Önkormányzat), a szakemberek (örökségvédelmi hatóság, megyei hatókörű múzeum) és az érintett magánszemélyek vagy vállalkozások konstruktív együttműködése szükséges. Ellenkező esetben a folyamat megfordíthatatlannak látszik és előbb-utóbb menthetetlenül a régészeti lelőhelyek teljes megsemmisüléséhez vezet.

4. Összefoglalás

A település területén máig összesen 12 régészeti lelőhely (terület) áll a Kötv. általános elvei alapján védelem alatt.

Ezek között egyetlen egy fokozottan védett régészeti lelőhely található. A vonatkozó kormányrendelet értelmében a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyen a hatóság örökségvédelmi engedélye szükséges – a más hatóság (örökségvédelmi szakhatóság hozzájárulásával vagy szakkérdés vizsgálata alapján kiadott) engedélyéhez nem kötött – minden, 30 cm mélységet meghaladó földmunkához, tereprendezéshez, valamint depó, feltöltés, töltés létesítéséhez és a régészeti emlék megóvási, konzerválási munkálataihoz.

Minden ismert és nyilvántartott lelőhely esetében már a jelenlegi humuszréteg bolygatása (eltávolítása) is sérti a régészeti örökség földben rejlő emlékeit. Amennyiben ezek területén elkerülhetetlen az építési tevékenység, annak eljárásába a kulturális örökségvédelmi hatóságot be kell vonni. Ilyen esetben megelőző régészeti feltárássra kell számítani, amelynek költségeit a beruházónak kell viselnie.

A jelenleg hatályos jogszabályok szerint a település területén a régészeti feladatellátásra a megyei hatókörű Szent István Király Múzeum (8000 Székesfehérvár, Fő utca 8., mail: titkarsagzikm.hu, tel.: 22-329-505. Régészeti információk a múzeum honlapján: <https://szikm.hu/regeszeti-szaktanacsadas>) jogosult.

Régészeti ügyekben szakhatóságként, illetve szakkérdés vizsgálatában jelenleg Fejér megye teljes területén a Fejér Megyei Kormányhivatal, Székesfehérvári Járási Hivatal, Hatósági Főosztály, Építésügyi és Örökségvédelmi Osztály (8000 Székesfehérvár, Mátyás király körút 13., tel.: 22-795-781, e-mail: epitesugy.szekesfehervar@fejer.gov.hu vagy bartus.tamas@fejer.gov.hu) az illetékes.

Ez a hatástanulmány a készítés időpontjában rendelkezésre álló adatok alapján készült. A település területén időközben előkerülő lelőhelyekről a nyilvántartást vezető hatóság

(Miniszterelnökség) vezet közhiteles nyilvántartást. Javasolt minden tervezett beruházás előtt a lelőhellyel való érintettségéről időben meggyőződni.

A HÉSZ-be javasolt szövegrész

„(1) Régészeti érintettség esetén a hatályos kulturális örökségvédelmi jogszabályok alapján kell eljárni.

(4) Minden olyan esetben, amikor régészeti lelet vagy annak tűnő tárgy, régészeti emlék vagy régészeti jelenség kerül elő, a területileg illetékes jegyzőt értesíteni kell, aki haladéktalanul tájékoztatja az örökségvédelmi hatóságot, a további intézkedésig a munkálatokat fel kell függeszteni, a terület őrzéséről a megtaláló köteles gondoskodni.

(7) A régészeti örökséget és a műemléki értéket érintő kérdésekben a központi közhiteles örökségvédelmi nyilvántartásban és a rendezési tervhez készített örökségvédelmi hatástanulmányban foglaltak együttesen irányadók.”

5. Nyilatkozat

A hatástanulmány készítőjeként kijelentem, hogy a hatástanulmány régészeti munkarésze az örökségvédelmi jogszabályok és a hatósági eljárások figyelembe vételével készült.

A hatástanulmány egy nyomtatott, aláírt példányát és egy digitális változatát a megrendelőnek átadtam.

A hatástanulmány készítőjeként kijelentem, hogy régész diplomával rendelkezem és a 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet 84. § (2) a) és a 439/2013. (XI.20.) Korm. rendelet 4. § (1) a) pontja alapján van jogosultságom a régészeti szakterületi munkarész elkészítésére.

Régész diploma száma: 649/2001. sz. (ELTE-BTK)

Régészeti szakértői nyilvántartási szám: 17-003

Nagybörzsöny, 2019. május

Batizi Zoltán

2634 Nagybörzsöny, Széchenyi u. 41.

tel.: 20/824-38-47

Mellékletek:

1. sz. melléklet:

Régészeti lelőhelyek a település közigazgatási területén

2. sz. melléklet:

A település határának térképe az ismert régészeti lelőhelyekkel a 3. katonai felmérésen

1. melléklet

Régészeti lelőhelyek Rácalmás közigazgatási területén

1. Rácalmás – Göböljárás (Relétorony bekötőútja)

Lelőhely-azonosító: 22151

A lelőhely megjelölése: középső-bronzkori (Vatya-kultúra) temető, népvándorlás kori (avar) lelőhely, középkori lelőhely

A lelőhely leírása: B. Horváth Jolán Bóna István Vágner Zsolt

A lelőhely Rácalmás határának északkeleti részén, a kulcsi határ közelében fekszik egy kb. 150 m magas kis, árvízmentes fennsíkon a Kulcs-Rácalmás úttól keletre. A lelőhely északnyugat-délkeleti irányban kb. 500 m, kelet-nyugati irányban kb. 150 m kiterjedésű. B. Horváth Jolán 1976-ban kezdte az itteni hamvasztásos rítusú középső bronzkori temető eltárását. A munkát 1998-ig folytatta Bóna István közreműködésével. Az itteni avar lelőhelyet 2001-ben Fülöp Gyula említi a Fejér megyei avar lelőhelyek közt. 2008-ban Vágner Zsolt a Rácalmás – Kulcsi út című hatástanulmányában említette a lelőhelyet. (2008-ban Vágner Zsolt helyszíni szemlét végzett az általa Göböljárás I-nek nevezett lelőhelyen és új lelőhelyként bejelentette a vatyai kultúra temetőjét. Az így keletkezett Göböljárás I. lelőhely helyrajzi számai: 0472/9, 0473/6, 0473/15, nyilvántartási száma: 59659. E 2008-ban létrehozott lelőhely a vatyai temető alapján a Göböljárás nevű 22151. számú lelőhelyhez kötődik, viszont tőle keletre fekszik.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely teljes területe szántó (ill. kis részén egy út fut át). A szántás folyamatosan ronsolja a régészeti lelőhelyeket. A lelőhely területén tilos a 30 cm mélységet meghaladó minden féle földmunka, pl. a mélyszántás és a talajlazítás.

Hrsz.: 0473/13, 0473/15, 0472/9, 0473/6

2. Rácalmás – Rét-földek (ERD 9. lh.)

Lelőhely-azonosító: 37599

A lelőhely megjelölése: őskori telep, középkori telep

A lelőhely leírása: 2003-ban bejelentés nyomán Prander Péter a székesfehérvári múzeum régésze végzett itt helyszíni szemlét, mely során őskori és középkori telepek nyomait találta meg. A lelőhely a belterülettől nyugatra egy környezetéből kissé kiemelkedő dombhát nyugati részén fekszik. A lelőhely K-Ny-i hossza kb. 120-130 m, észak-déli kiterjedése kevesebb, mint 100 m. Innen nyugatra a térkép jelöl egy forrást, mely vize észak felé folyik a térkép szerint. 2013-ban Reményi László készített előzetes régészeti dokumentációt "Kulcs-Rácalmás közös szennyvízelvezetése" címmel, melyben említette a lelőhelyet.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely teljes területe szántó. A szántás folyamatosan ronsolja a régészeti lelőhelyeket. A lelőhely területén tilos a 30 cm mélységet meghaladó mindenféle földmunka, pl. a mélyszántás és a talajlazítás.

Hrsz.: 075/10, 080/11

3. Rácalmás – Szesszívó (a dülő neve helyesen: Szesszió! A lelőhely másik névváltozata: ERD 11. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 37600

A lelőhely megjelölése: őskori telep, római kori telep

A lelőhely leírása: A belterülettől délnyugatra, a Dunaújváros felé vivő 6. számú főúttól nyugatra, a Hankook gyártól pedig északra található a lelőhely, mely észak-déli irányban kb. 600 méter hosszú, kelet-nyugati irányban pedig kb. 350 méter széles. 2013-ban Reményi László a "Kulcs-Rácalmás közös szennyvízelvezetése" projekt régészeti előkészítésekor terepbejárást végzett a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely teljes területe szántó (ill. keleti részén a 6. számú út fut át). A szántás folyamatosan roncsolja a régészeti lelőhelyeket. A lelőhely területén tilos a 30 cm mélységet meghaladó minden féle földmunka, pl. a mélyszántás és a talajlazítás. Veszélyeztető elem a 6. számú út esetleges bővítése is. A 6. számú úthoz kapcsolódó bővítések, átalakítások földmunkái csak megelőző feltárás után történhetnek meg.

Hrsz.: 059/63, 059/68, 052 (6. számú út), 059/58, 059/59, 059/60, 059/61, 059/62, 059/64, 059/65, 059/66, 059/67, 053/11, 059/57

4. Rácalmás – Szesszió II. (Szesszívó II., ERD 10. lelőhely, Vetus Salina 8. burgus, RPH 31.)

Lelőhely-azonosító: 37601

A lelőhely megjelölése: római kori őrtorony, középkori telep

A lelőhely leírása: A lelőhely Rácalmás belterülete és külterület határán helyezkedik el a belterülettől délnyugatra a 6. számú főúttól keletre. Észak-déli kiterjedése kb. 500 m, kelet-nyugati kiterjedése kb. 400 méter. A lelőhely keleti felén egy kis forrásból induló, dél-délkeleti irányú vízfolyás lehetett a középkori lelőhely lakosainak vízforrása. 2003-ban Prander Péter középkori lelőhelyet azonosított itt helyszíni szemle során. 2009-ben Visy Zsolt, 2013-ban Reményi László végzett itt terepbejárást, 2010-ben pedig Varga Gábor helyszíni szemlét. 2014-ben Búza Andrea régészeti szakfelügyeletet végzett a lelőhelyen egy építkezés során. Kiemelten védettnek nyilvánított lelőhelyünkön állt a római határmenti út, a limesút egyik kis őrtornya, amelyet a kutatás Vetus Salina 8. burgus-nak nevez. (A közeli Adony neve volt Vetus Salina. Az innen délre fekvő út menti őrtornyokat e névvel és egy-egy sorszámmal látták el egészen Dunaújvárosig. Onnan délre már a dunaújvárosi római erőd neve és egy-egy szám jelzi a következő őrtornyokat.)

A lelőhely besorolása: kiemelten védett

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely területének nagyobb része szántó, a kisebb hányada kertes rész. A lelőhely teljes területe szántó (ill. nyugati részén található a 6. számú út). A szántás folyamatosan roncsolja a régészeti lelőhelyeket. A lelőhely területén tilos a 30 cm mélységet meghaladó minden féle földmunka, pl. a mélyszántás és a talajlazítás. A lelőhely szélét már elérte a növekvő Rácalmás település. A házépítések, közműlétesítések, útépitések is veszélyeztetik a lelőhelyet.

Hrsz.: 073, 075/4, 059/5, 059/6, 059/7, 052, 051, 011/14, 011/17, 011/16, 011/15, 011/18, 011/13, 078, 015/7, 1237/48, 1717, 1869, 1870, 1873, 1237/57, 1237/55, 1237/54, 1237/53, 1871, 1237/56, 1138/2, 1872, 2086, 2087, 1237/17, 1861, 1982/2, 1862/2, 1137, 1862/1, 011/11, 011/12

5. Rácalmás – Szesszió II. védőövezete (más elnevezés: Szesszívú II. védőövezete)

Lelőhely-azonosító: 85251

A leelőhely megjelölése: római kori őrtorony (37601. számú leelőhely) védőövezete

A leelőhely leírása: A leelőhely lényegében a 37601. számú leelőhely körüli védőövezetből áll. Varga Gábor 2013. szeptember 23-án készítette a leelőhely védetté nyilvánítását célzó védési dokumentációját. A védőövezet célja a kiemelkedő fontosságú római őrtorony maradványainak (37601. számú leelőhely) megvédése. A védőövezet keleti határa egybeesik a 37601. számú leelőhellyel, de nyugat felé kb. 250-300 méterrel tovább terjed, túllóg a 6. számú főút nyugati felére is a közhiteles térkép szerint. A közhiteles nyilvántartás szerint viszont csak két hrsz. tartozik a védőövezethez és ezek az úttól keletre találhatók.

A leelőhely besorolása: nyilvántartott

A leelőhely veszélyeztetettsége: A leelőhely, ill. a védőövezet szántott terület, kivéve a 6. számú utat. A szántás folyamatosan roncsolja a régészeti leelőhelyeket. A leelőhely területén tilos a 30 cm mélységet meghaladó minden féle földmunka, pl. a mélyszántás és a talajlazítás.

Hrsz.: 011/11, 011/12

6. Rácalmás – M6/36/Fejér (Pókvár)

Lelőhely-azonosító: 38630

A leelőhely megjelölése: bizonytalan leelőhely bronzkori szórványlelettel

A leelőhely leírása: A leelőhely észak-déli irányban kb. 500, kelet-nyugati irányban pedig 300-350 méter kiterjedésű. Az M 6 autópálya keleti oldalán terülhetett el. Egykor talán a mai Újkúttól dél felé induló vízfolyás lehetett a (bizonytalanak ítélt) leelőhely, telep egyik víznyerő helye, de a leelőhely északi részén is van ma egy nagyon kicsiny, időszakos vízfolyás. 2001-ben Szalai Tamás régész az M 6 autópálya építését megelőző terepbejáráskor bronzkori kerámiát talált itt. 2004-ben a leelőhely területén egyetlen kutatóárkot húztak, de régészeti objektum nem került elő, így bizonytalan leelőhelyként van a terület számon tartva.

A leelőhely besorolása: nyilvántartott

A leelőhely veszélyeztetettsége: A leelőhely csaknem teljes területe szántó. A szántás folyamatosan roncsolja a régészeti leelőhelyeket. A leelőhely délnyugati részén a vízenyős részen erdős, ill. rét található. A leelőhely területén tilos a 30 cm mélységet meghaladó minden féle földmunka, pl. a mélyszántás és a talajlazítás.

Hrsz.: 093/41, 093/67, 093/37, 093/27, 093/32, 093/30, 093/31, 093/38, 093/40, 093/9, 093/8. E helyrajzi számok közül ma nem létezik már: 093/27, 093/30, 093/32, 093/37, 093/41.

7. Rácalmás – M6/37/Fejér

Lelőhely-azonosító: 38637

A leelőhely megjelölése: bizonytalan leelőhely középkori szórványlelettel

A leelőhely leírása: A leelőhely az M 6 autópályától keletre található, az előző, 38630. számú leelőhelytől északra. Az ezen leelőhelynél említett névtelen kis időszaki vízfolyás körüli terület van leelőhelyként jelölve. 2001-ben Szalai Tamás régész az M 6 autópálya építését megelőző terepbejáráskor középkori kerámiát talált itt. 2004-ben a leelőhely területén egyetlen kutatóárkot húzott Hable Tibor, de régészeti objektum nem került elő, így bizonytalan leelőhelyként van a terület számon tartva.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely teljes területe szántó. A szántás folyamatosan ronsolja a régészeti lelőhelyeket. A lelőhely területén tilos a 30 cm mélységet meghaladó minden féle földmunka, pl. a mélyszántás és a talajlazítás.

Hrsz.: 093/63, 093/59, 093/65, 093/62, 093/75, 093/54, 093/57, 093/60, 093/74, 093/44, 093/53, 093/56, 093/50, 093/47. E helyrajzi számok közül több már nem létezik! Pl. a 093/63, / 65, /75.

8. Rácalmás – M6/38/Fejér (TB-F 038)

Lelőhely-azonosító: 38638

A lelőhely megjelölése: bizonytalan lelőhely középkori szórványlelettel

A lelőhely leírása: A lelőhelyet 2001-ben az M 6 autópálya előtti régészeti kutatások során azonosította középkori szórványleletek alapján Szalai Tamás régész. A lelőhely a vasúttól nyugatra az autópálya két oldalán (inkább a keleti felén) terül el. Észak-déli hossza kb. 400 m, kelet-nyugati kiterjedése kb. 300 méter. 2004-ben az M 8 autópálya építése előtt Visy Zsolt irányította az itteni megelőző feltárást. A területen két kutatóárkot humuszoltak le, de csak újkori objektumokat találtak, így nem folytatták a feltárást.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely teljes területe szántó. A szántás folyamatosan ronsolja a régészeti lelőhelyeket. A lelőhely területén tilos a 30 cm mélységet meghaladó minden féle földmunka, pl. a mélyszántás és a talajlazítás.

Hrsz.: 092/66, 092/67, 092/39, 092/34, 0204/3, 093/65, 093/66, 093/72, 092/33, 092/36, 092/37, 093/75, 092/38, 093/73, 093/74, 092/35

9. Rácalmás – Vágóhíd utca

Lelőhely-azonosító: 56916

A lelőhely megjelölése: késő avar kori sír

A lelőhely leírása: Németh Zoltán rácalmási lakos 2005. november 2-án értesítette az Intercisa Múzeumot, hogy gyümölcsfa telepítéskor csontvázat találtak a Vágóhíd utcában a 6539-es hrsz-ú ingatlanon. A november 3-án és 4-én végzett leletmentő ásatás során Keszi Tamás régész feltárta a megbolygatott csontvázat. A sírban egy kézzel formált, töredékes, késő avar fazék került elő. A telepítés folytatása során újabb sírt nem találtak a szakemberek. A lelőhely a belterület déli nyúlványán egy kertes településrészen található, a Dunára néző, annál kb. 30 méterrel magasabb dombtetőn.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely a belterületen található, így leginkább a házépítések, közműépítések, útépitések és tereprendezések veszélyeztetik. Tilos a lelőhely területén a 30 cm-t meghaladó mélységű földmunka.

Hrsz.: 6539, 6541, 6540, 6542

10. Rácalmás – Hangos D (A lelőhely Hangospusztától délkeletre fekszik, így lehet, hogy a neve helyesen Hangosp. és nem Hangos D.)

Lelőhely-azonosító: 57556

A lelőhely megjelölése: római villa és egyéb épületek

A lelőhely leírása: A lelőhely Hangospusztától délkeletre található vízfolyásoktól viszonylag távol. A lelőhely nagyjából egy 300 méter átmérőjű körön belül található. 2004-ben légi fényképezés közben Czajlik Zoltán régész találta meg a lelőhelyet, mely nyomait így a levegőből észlelte. Az általa készített fotón egy római villa alaprajza és egyéb épületek körvonalai rajzolódtak ki. Felszíni kutatás, terepbejárás nem történt a lelőhelyen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely teljes területe szántó. A szántás folyamatosan roncsolja a régészeti lelőhelyeket. A lelőhely területén tilos a 30 cm mélységet meghaladó minden féle földmunka, pl. a mélyszántás és a talajlazítás.

Hrsz.: 0101/15, 0101/14, 0100, 0152, 0158, 0157

11. Rácalmás – Göböljárás I.

Lelőhely-azonosító: 59659

A lelőhely megjelölése: középső bronzkori (vatyai kultúra) temető

A lelőhely leírása: 2008-ban Vágner Zsolt helyszíni szemlét végzett az általa Göböljárás I.-nek nevezett lelőhelyen és új lelőhelyként bejelentette a vatyai kultúra temetőjét. Az így keletkezett Göböljárás I. lelőhely helyrajzi számai: 0472/9, 0473/6, 0473/15, nyilvántartási száma: 59659. E 2008-ban létrehozott lelőhely a vatyai temető alapján a Göböljárás nevű 22151. számú lelőhelyhez kötődik, viszont tőle keletre fekszik.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely teljes területe szántó. A szántás folyamatosan roncsolja a régészeti lelőhelyeket. A lelőhely területén tilos a 30 cm mélységet meghaladó minden féle földmunka, pl. a mélyszántás és a talajlazítás.

Hrsz.: 0473/15, 0472/9, 0473/6

12. Rácalmás – Szlatiná-dűlő (ERD 8. lelőhely)

Lelőhely-azonosító: 84423

A lelőhely megjelölése: bronzkori telep, római kori telep

A lelőhely leírása: A település határának északi részén a kulcsi határ közelében egy vizenyős terület szomszédságában terül el a kb. 100 m átmérőjű lelőhely. A Kulcs-Rácalmás közös szennyvízelvezetése projektet megelőzően készített előzetes régészeti dokumentációt készítve Reményi László régész terepbejárást végezve találta meg a lelőhelyet 2013-ban. Bronzkori és római kori leletek kerültek elő innen.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: A lelőhely teljes területe szántó. A szántás folyamatosan roncsolja a régészeti lelőhelyeket. A lelőhely területén tilos a 30 cm mélységet meghaladó minden féle földmunka, pl. a mélyszántás és a talajlazítás.

Hrsz.: 0373/10, 0373/9, 0400/11, 3960. E helyrajzi számokból már csak a 0373/10. hrsz. létezik.

2. melléklet

A település határának térképe az ismert régészeti lelőhelyekkel a 3. katonai felmérésen

